

Metas Antras.

1893.

Nr. 9.

Apszvieta

Literatūros ir mokslo mėnesinis laikraštis.

Iszleidžiamas

„Lietuvių Mokslo Draugystės Amerikoje“.

Bitėnai (Prūsijoje) ir Shenandoah Pa. (Amerikoje).

Spausdinta pas M. Jankų.

1893.

Italpa.

	lalsztas
1. Kokio mums apszvietimo reikia	553
2. Isz praeitēs latviu III	562
3. Judejimas pagal prof. D—rā L. Büchneri	570
4. Katalikybē ir Socializmas	579
5. Kritika ir Biblijographija	585
6. Nekroliogas	592

Už rēdystē atsako Vokietijoje Martynas Jankus, Bitēnai per
Lumpēnus (Ostpreussen).

Rankraszcziai ir piningai dēl „Apszvietos“ turi buti siuncziami
ant rankų „Liet. Mok. Draugystės Amerikoje“ perdētinio, po
tokiu antraszu:

Dr. John Szliupas, Shenandoah Pa. (U. S. America).

Kokio mums apszvietimo reikia.

Pera l'idra fatal che al mondo intera
La schiavitù minaccia e lo squallor!...

A. Ghislanzoni.

Žmogus troksza apszvietimo dėl daugelio priežascių: viena kad žingeidumas reikalauja ganėdinimo, o antra ir gyvenimo reikalai spiria mus szį bei tą žinoti, idant iszvangti galėtumėme daug negerumų, idant aplankotumėme panczius, rengiamus per visokius nevydonus dėl supancziojimo bėdnų ir tamsių vargszų, idant pasiektumėme laimę. Juk ir pats žmogaus doriskas jautimas prideria labai daug, sakycziau beveik su visu, nuo jo mokslo. O ką jau besakyti apie sveikata?! Sveikata žmonių per mūsų dienų „civilizaciją“ taip yra pagadinama, jog vienas mokslas, be atmainos draugijos prietikių, neįstengtu pagerinti sveikatinės izlygas žmonių. Prie to viso ne kas kitas kaip mokslas paskudrina iszdarbystą mūsų gadynės bei prekybą.

Už tai ir apszvietimas žmonių neturi būti vienusziskas, siauras, bet turi visur žmogui pagelbingas būti, kaip iszlavinime proto, doros, sveikatos, taip ir palengvinime pramonės. Lietuvių-gi apszvietimas, nuo įvesdinimo pirmųjų mokslainių Lietuvoje, buvo ne prie gyvenimo reikalų taikinamas, bet tikėjimiszka miera mieruojamas, net iki gadynei kasatos įžuvitų zokono 1773 m. Nors triusiant Komisijai Apszvietos linkmė apszvietimo žmonių tapė pagerinta, bet ji vis-gi nėtoli siekė: žmogus kiemietis nesulaukė tinkamų mokslainių — jei bent tiktai bajorų vaikai tapė mikliaus gudrinami. O su tuomi visu juk ir veiklumas Komisijos Apszvietos neilgai tesitraukė. Idant apszvietimas lietuvių giminės butu labiaus nutikęs po valdžia maskoliszkosios ar

vokiszkosios vyresnybės, iš mūsų juk nės to nesitikia, kada-gi gerai žinome ir išmanome linkmę, kokia Lietuvos mokslainėse vieszpatauja.

Paskutiniame laike Amerikos lietuviai ėmė sziurtur krupsztėti dėl pakylėjimo apszvietimo tarp savo brolių iszeivių, bet ir czion linkmė apszvietos neyra statoma ant trivalno pamato. Mat vadovai lietuvių Amerikoje, ipacziai „dvasiszkiejie“ skapai, tikiasi po-bažnycziuose galėsi vaikelių galvosno idrėbti mokslo žiupsnelį, nors ir tas pats mokslas nebus ir neyra tai-kinamas prie dvasės mūsų gadynės, prie iszlygų mūsų gyvenimo, prie reikalų lietuviystės.

Už tai man rodosi szitoji valanda yra labai pata-maczni dėl pasimislyjimo, kokio mums apszvietimo reikia?

Pažvelgkiame, nors labai trumpai, į tą dalyką iš trijų pusių, beje iš pusės kulturiszkos, tiesų (provų) ir pramonės.

Pirmiausiai kas link kultūros. Norėdami gyventi ir užimti nors menką vietą tarp kitų tautų ant žiamės, mes turime savo protines pajiegas gerai iszmiklinti ir iszlavinti, idant neatsilikti nuo kitų supratimuose gamtos, gyvenimo, ir idant gerai mokėti sunaudoti aplinkybės, lietuviystės reikalams prilankias. Tarp dalykų, kurie czion mums labiausiai gali prisislūžyti, pamenu ant pirmos vietos pažinimą savo raszliavos ir savo istorijos ir savo kalbos. Asz žinau, kad lietuviai iktuolaik neturi nei tinkanczių įrankių, kurie galētu ganėdinti mūsų reikalavimui. Berods jau turime Skirmuntaitės „Istoriją Lietuvos“, St. Zanavyko „Pasakojimus apie lietuvių praeitę“, iszėjo jau ir Daukanto „Pasakojimų apie veikalus lietuvių tautos“ pirmas pėdas ir t. t., — vienok ir tie be užmetinėjimų negali pasilikti. Apie raszliavos dalykus asz pirmas bandžiau tarp lietuvių žinias, man prieinamas, paskleisti, bet man raszant apie „Liet. rasztus ir rasztininkus“ truko ant kožno žingsnio reikalingos medegos. O jau gramatiką savo kalbos iktuolaik lietuviszcai nės nepasi-

stengė tinkamai apdirbti, nėra Juszkevycziaus „Apie kalbas lietuviszko liežuvio“ ir kn. Miežinio „Gramatiką“ galima tiktai už diletantiszką bandymą paskaityti. Be geros pažinties savo kalbos, savo raszliavos ir praeitės, mes liekamėsi lyginai be gerų vadovų į ateitę. Ir teisybę pasakius, iktuolaik mažas buvo pareikalamas tokio pardavinio. Rasi toliaus kada ir kruprels isz saldaus miego mūsų kilduszė apszviestunija!

Senovėje lietuvių giminė buvo muziką labai pamylėjusi. Juk mūsų pratėviai buvo mokintojais muzikos net paczių graikų: juk Orphėaus dainos ir muzika patraukusios netiktai aplinkimus žmones, bet taip-gi paukszczius bei žvėris! Rods dainų mes dar daug turime, dar-gi daugiau jų pragaiszo, ale kas link muzikos, tai sziađien pas mus nerastum nėko prakilnesnio. Netiktai pranyko mūsų kanklės, skuducziai ir kitos tolygios pabuklės — ale su jomis pragaiszo isz lietuviszkų szirdzių ir pasimėgimas muzika. Mūsų neapkencziamiejie žydai turi daug garsių artistų; italai, vokiecziai, cekai ir kiti garsi savo muzikiszkais gabumais, net patys lenkai turi keleta rimtų artistų; lietuvių-gi szalis rusti, rusti jų praeitė, rustus jų gyvenimas — už tai gal nėra tarpe mūsų nei artistų. O tėvyniszkoji dirva ir czion duoda daug medegos, jeigu kas tiktai velytu eiti pėdomis Moniuszkos ir kitų. Juk-gi visi žinome, kad muzika yra netiktai tinkanczia nuobova dienose rustybės, bet ir geru įrankiu dėl žmogaus jausmų tobulinimo.

Greta to viso stovi matėmatika. Kožnas lietuvis turėtu žinoti netiktai aritmėtiką, algėbra, bet ir gėomėtrija. Netik gyvenimas tokios žinios reikalauja, bet ir lavinimas mūsų dvasiszkų gabumų. Matėmatika yra mokslu tikrų saprotavimų, yra praktikiszka liogika dėl mislyjimo,

Pažintis gamtos mokslų, įpatingai mokslų apie gyvulius, augalus ir minerolus, yra visur ir visiems naudinga. Gamtos mokslai duoda ik valei medegos dėl pastebėjimo, patėmyjimo, dėl isigilinimo į gamtos

paslaptis, o per tai ir dėl ištraukimo didesnės naudos iš viso, ką žmogus užtinka palinkui savę. Įpacziai-gi mētođa tuose moksluose yra brangintina, duszia žmogaus pratinasi nuo prastų pereiti ant sukrautų dalykų, ir nuo prastų ant sukrautų tardymų, ir nuo prastų ant sukrautų mislių ir saprotavimų.

Įvesdinimū į gamtos turtus galētu služyti gēographija, beje apraszymas žiamės; czion žinoma ne kam gali buti vertas išzpasakojimas miestų, upių, kalnų ir kitokių vardų. Pradedant nuo tėvyniszkos žiamės, jos gēologiszko susitaisymo, jos oro ir drēgmės atmainų, jos gyvio ir veislių, pereinant ant tokių pat apraszymų kitų szalių prie ko žinoma nereikia išszkirti ir gyvenimą, budą, praeitę, surēdymą kožnos tautos. Czion aiszkliai galima yra parodyti įtekme, kokią turi aplinkē ant žmogaus išzveizdos, palinkimų, sužiedimo kultūros ir tt. Taip imant gēographija turi buti vienu iš svarbiausių įrankių dėl apszvietimo žmonių ir visos tautos.

Dabar pasakysiu kelis žodžius kas link tiesių ((provų). Idant pažinti tiesas ir pareigas žmonių ir tautų, nėra ik valei studijavoti dorybės mokslą (ēthiką) Visatinē istorija yra vienu išz valyviausių pamokintojų ir apszvietėjų žmogaus; czion žmogus atseka netiktai didelę senovybę žmogiszkos veislės ant žiamės, bet ir aplinkybes, kurios priverťė žmogų susidėti su jo artimu ir gyventi draugijoje; toliaus istorija pamokina, kaip draugija laipsniszkai pradeda dalintiesi į luomas (stonus), kurios vienur (kaip Aigyp̄te, Indijoje ir kitur) esti atskirtos viena nuo kitos lyg kokia neperkopiama siena, taip jog vienos turi galybę, išzteklių, vigadas, kuomet kitos nei gyvulio vertėje nelaikomos buvo, o kitur tos luomos tegul stovi arcziaus viena kitai, vienok-gi tulos vieszpatauja, pataikauja, lyg tranai biczių avilyje gyvena išz uždarbių ir triuso darbo žmogaus, kurs už savo įlaidumą ir darbsztumą ne padēką apturi, o tiktai panczius dėl įpainiojimo jo į slastus vargų, paklusnumo, nuolankumo. Pagaliau istorija kožnam žmogui parodo jo vertę gyvenimē apreiszklia jo tiesas

ant sveikatos, laimės, isztekliaus, valnybės . . . Istori-
rija, gerai iszguldyta, yra geriausiu botagu dėl netei-
singumo, pravedėja kelio į laimingesnę ateitę, mokin-
toja dorybės. Berods ir tokios istorijos lietuviai dar
neturi. „Istoriija Europos“ Freeman'o nors yra raszyta
dvasėje ne darbininkų, tacziaus nors tą gerą turi ipa-
tybę, kad parodo vertę tautų ir ikvepia viltį, kad ir
mažoms, į gyveną ir laimėjimą. Žinoma, istorijai į
pagelbą pareina mokslas apie draugiją ir jos iszdarbystą
bei padalinimą nuoveikalių tarp žmonių; beje polyti-
kiszka ekonomija, parodydama ydas mūsų draugijos,
iteikia žmogui jieszkinį tobulesnio ir teisingesnio susi-
rėdymo.

Žmogus jausmų patobulinime, suprantamas tai
daigtas, dailos užima nemenką vietą. Bet skonis lie-
tuvų tautos yra su visu atszipęs, atbukęs dėl dailų.
Peržiurint mūsų pereitą gyvenimą, beveik negalima
regėti tikrų daildarių. Nežinau, ar galima tarp dail-
darių rokuoti tokius amatinikus, kaip Jurgis Mažeika,
jėzuvitas Žebrauskas, Podheiskis ir kiti, gyvenusiejie
18^{tame} szimtmetyje; jau vertesniais to vardo esti R.
Giedraitis, Skirmunciutė ir tuli kiti lietuviai ar lie-
tuvės, nors sulenkėje. Lietuvių luoma, ką yra turtin-
giausia ir ką turi daug pataikaus laiko, beje kuningija,
buvo ir yra beveik grynai berždina dalykuose dailų.
Kad nors ateitėje lietuvių akys ir szirdys sziek-tiek
krypteltu artynlink dailų!

Didelę vietą žmagaus padorinime užima taip-gi
supratimas tikru pamatų mokslo apie tiesas ir pareigas
žmogaus ir tautos. Esmi jau bandęs tuos dalykus
užgauti, nors apicziupiai, keletą metų atgal, beje straips-
nyje „Tėvynybė ir Visatybė“ ir kningutėje „Iszganymas
Vargdienio“, kuri arzina kraują „Apžvalgai“ net iki
szitai dienai. Sziaip mažai pažinstu tokių veikalėlių
lietuviszkoje kalboje, jei bent reiktu paminėti kuningo
Lamennais'o lituanizuotą per kn. Dembskį triusą, beje
„Kningą teisybių“. Regisi reikėje butu atlikti tolygu
darbą jėzuvitams ir kitiem zokoninkams ir kuningams!

Kreipkiamėsi dabar linkon pramonės! Czion žadu užsiminti keletu žodžių apie dalykus prekybos, žiamdarbystos, iszdarbystos, palikdamas nuoszaliui amatus, surisztus su augszcziausiu specijaliszku mokslu, k. a. daktarystos, mokintojų, inžinierių ir tt.

Prekyboje lietuviai iktuolaik yra mažai gudę ir iszsigudrinę, latviai mus yra toli pralenkę — jie hercogui Jokubui valdant turėjo savo laivynėlę dėl prekybos, o sziadien ir po maskoliaus kraugėriszka valdžia latviai yra labai sumitę prekyboje ant marės ir ant žiamės, Lietuviai-gi jei bent senovėje buvo kytresni, kada, kupcziavo su gentaru, medumi, kailiais žvėrių ir t. t. Sziadien tiktai nuskarę žydai lietuvius sukina ir sausina! Tegul jau ėmė auszti ir czion nauja gadynė, žmonės visur ėmė isz lėtargiszko miego busti, vienok daug pamokinimo gautu mūsų tauta isz kningu, tinkamų tai lietai, nors k. a. W. Götz'o Sztutgarte 880 m. iszduotoji: „Die Verkehrswege im Dienste des Welthandels“. Negana mums raginti szvietą į prekybą, bet reikia parodyti kelius jos, jos palengvą iszsiplėtimą ir dydėjimą, reikia suteikti žinią apie tai, kokie pirkiniai ar pardaviniai kur randasi ir kelius jų igyjimo ir tt. Prieg tam parodant naudą isz tam tinkamų bendrysczių galima butu didoką subruzdimą tarp žmonių sužadinti, nors nereikia pamirszti, jog prekybos pavyzdys visuomet taikinas su draugijos surėdymų. Po trumpam ar ilgam laikui sziadyksztė draugija žmonijos grius; kokia potam pareis ir ar prekyba bus galima, kaip sziadien, abejotina yra. Tacziaus iki tokiai atmainai įvykstant, iszpuola akis prakrapsztyti dėl tų, ką nežinės dėlei savo piningus plėkina jeib kame paslėpe.

Žiamdarbysta lietuvių randasi ant labai žiamo laipto; kuomet žmonės jau nuo Liebig'o, garsaus chēmiko, gadynės priverczia ir nederlias bei nevaisingas žiamės iszdavinėti apsimokėtiną vaisių, tai tarp lietuvių ir geržiamiai visai nėra trėszus. Girių ir ganyklų ima visur pristokti. Ant laukų neužderia. Sziadien ar

ryto ukiiai mūsų pabaigtinai nusialins, kaip kad Maskolijoje, — ir Lietuvoje kils badas bei marai. Žinau, kad pas mus ukė yra dėl mokintiesnių žmonių lyg dalykas pažiaminimo, papeikos, panėkinimo. Taip nevisuomet buvo. Tas panėkinimas dėl ukės ir dėl ukterių įsiveisė pas mus nuo lenkų per darbus bei lupas mūsų bajorų, ir kuningų. O kiek tai mums kenkė ir kenkia! Vaikinai, baigę kelias klases gimnazijose, drovisi žagrę pajudinti; lyg kad ukei mokslas nebutu sugadus! Užveskite naują ukę, ne trilaukinę, bet su 6 ar 9 laukais; auginkite dobilus, vikius, lupynas ir tt.; pasinaudokite mėsžlais ir įnagiais iszrastais dėl pagerinimo ukės; įveiskite sodnus vaisingų medžių; padauginkite kelmus biežių pagal naujus buklius; darykite midų ir vartokite jį užuot sznabaro; žinokite, kaip reikia auginti naminius gyvulius ir ginti juos nuo visokių ligų, o mūsų žiamė bus vėl garsi medumi, vaisiais, javais, gyvuliais, arkliais, kaip kad buvo viduramžiuose! Ir jaunuomenė lietuvių taip dideliame skaitliuje nebus atitraukta nuo ukės, ji nelis į nuobodžias maskolių kanceliarijas ir liudnas klėrikų sėminarijas, bet drauge su tėvais liuobsis apie namus ir galvijas, taip jog tėvai nesakys, kad, vaikui į kuningus nepatekus, piningai, iszduoti dėl jo praszvietimo, ēsa ant nėko iszmesti: vaikas apszviestas galės praskinti kelią pagerinimuose ukės pagal pateikimus mokslo. Lietuvoje dabar jei bent koks ponelis bando ezia ir ten moksliszkai ukininkauti, kas tarp ukininkų labai retai tepasitaiko. Ir ukės darbai, sziaip nuobodus, taps smagesni, kada mokslas taps suvienytas su praktika. Negana to: reikia ukininkų draugysezių, kur jie sakykiamė — žiemos laike susivažiavę galėtu apsznekėti jiems tinkamus dalykus, lyginai kaip ir ukiszkų parodų, kur galima butu regėti ukininkų miklumą pramoningumą, mokslumą, ne vienu tiktai ponų. Tai yra keliai dėl pakėlimo ukininkystės szia gadyne mūsų szalyje ir visur.

Pagaliaus kas link iszdarbystos. Gyvenimas žmogaus yra daugeriopas, iszsiszakojės į daug dalių; taip-

gi iszdarbysta yra daugeriopa, paini ir kebli. Berods be praktikos czion nēks nebus artistu savo darbuose, bet praktikos vienos nepakanka. Iszdarbingumas turi buti sumegztas su nauda ir grožiu. Dalykas naudingas dar gali buti be jokio gražumo; skonis darbininko turi buti iszdailintas, jeigu jo nuodirbinys turi buti greznas. Ana senoje Romoje sudynai, nors buvo pigus, o bet surishti su gražumu pavidalo ir dažyvės, tą patį randamę pas graikus, kurių keramentiszkoji priemonė buvo gana isztobulinta. Darbininkas pats turi tapti artistu! Tiktai artistai — darbininkai galėjo subudavoti senovės tēmytinus trobesius, viduramžines puikias bažnycias ir tt. Berods mūsų gadynėje turkai dirba puikius divonus, tarp japonų randame iszmanumą pagražinimuose puodžių — bet jų nuoveikaliai nėra prieinami visuomenei dėlei jų brangumo. Mūsų gadynė reikalauja, kad gražus dalykai už pigiai galimi butu pirkti. Tame mokslas žmonijai yra geru tarnu ne nuo seniai dar, sakycziau beveik nuo gadynės Napolėono I ir nuo jo kontinentaliszkosios sistėmos. Visur, kur einasi apie grožį pavidalo, dažyvių ir pliano, nēks kaip mokslas iszdarbystoje yra sugadus. O tą mokslą, naudingą iszdarbystoje, suteikia visatinis apszvietimas isz geros dalies; daug tame prisideda taipgi parodos, kurių pirmoji buvo atlikta Londone 1851 m. Nuo to laiko prasidėjo lenktynės tarp anglų ir prancuzų bei vokiečių ir kitų. Anglai dėl iszlaikymo lenktynių įrengė — ką padarė ir kiti paskui — vakarines dailų mokslaines, kur darbininkai yra už dyka pamokinami visokių remeslų; jau 1866 m. buvę per 100.000 darbininkų, lankanczių tokias mokslaines. Ir Amerikoje randasi dideliuose miestuose tokios dailų mokslainės, nors lietuviai isz jų beveik nesinaudoja, nėra ir laiko neturi, tąjį perleisdami karcziamose, prie kazyrų, prie kiaulelių ridinėjimų ir tt! . . . Pagailėtini mes žmonės isz tikro! Minėtais keliais eidama Anglija sutruszokino muslino iszdarbystą Dakkos, perėjo turkus iszdarbystoje divonų ir tt., žodžių sakant

iszdarbystos dalykuose Anglija yra skynėja kelio tarp visų tautų ant žiamės. Asz nesakau nei nemislyju, mes lietuviai galėtumėme ant taip augszto laipto iszdarbystoje keltiesi; bet nurodau, ko mums truksta norint tolygų darbą padėti . . . Mokslo reikia, reikia mokslo! Žinau ant savęs paties, kaip yra sunku isigriebti į moksluma, vienval turint „kovoti už buvį“, vienok tie, ką stengiasi, nors vėlai, o bet gali savo mieriams tesėti. Tiktai reikia pastangų!

Mūsų apszviestunija sziądien bovyjasi visokiais dalykais, nors per brangus yra laikas dėl zabovų ir loszų; ant dalykų apsiszvietimo nėra, mat, laiko akį žmonių nukreipti! Juk ir iki szitai dienai apie dalykus auginimo vaikų, apie lavinimą jaunuomenės retai kas į visuomenę atsiliepia; o balsai mano beveik liektisi vox clamantis pustynėse . . . Teisybė, asz susiprantu turis truputį kitokius supratimus apie gyvenimą ir jo reikalus nei kaip Lietuvos apszviestunija — „inteligentai“ ir kuningija; — tai gal dėl to nesiekia mano balsas ausių minėtų „vadovų“. Tacziaus regisi jau nėra toli ta gadynė, kada žmonės lietuviai, žmonės darbo — jei ne tėvynėje, tai nors Amerikoje — pareikalaus nuo apszviestunijos lietuviszkosios rustesnių darbų kaip tie, ką beveik nesiekia padėjimo liuovystės dalykų sziądien ir padėjimo darbininkiszkosios kliasos ipacziai. Seniejie takai žmonėms pradeda jau atgristi; nors mažai kam rodant, naujos idėjos prasiskina kelia į szirdis ir supratimus varguolių.

Bandant apszviesti savę ir savo tautą tokiais takais, kaip parodžiau, man rodosi, jog mes lietuviai dar įstengsime pavyti prakilnesnes tautas — žinoma paines mums visur daro priespaulda maskolių, nerangumas ir atžagaraivystė lietuvių apszviestunijos, vangumas paczių žmonių. Amerikoje juk daugelis galētu savo vaikus iszleisti kad ir į augsztesnį mokslą, o bet to nedaro, gan greit tėvas sunų su savimi veda į karčiamą, kartais net į draudžiamus namus! . . . Seniaus Lietuvoje rasdavosi kuningai, ką ragino tėvus jaunuos-

menę vežti į mokslaines; visokių painių dėlei sziadien toks raginimas retei kur tampa tēmyjamas. Isz visu pusių triusiamą yra žmones sugražinti atgal į stovį vergystos kaip ēkonomiszkos, taip ir dvasiszkos.

Bet žmonija, nors nepažymiai, vis žengia į priesakį; jei ne per savę, neisz savo valės, lietuviai patrauks keliais tikros apszvietos, tai bėgis gyvenimo isz vienos pusės, o isz kitos — kulturiszkas iszsiplėtojimas tarp kitų tautų nepasiliks neatsiliepes teip-gi protuose mūsų per mier nuvargintosios ir užkiutuosios gentės!.. Tada mes ir savo panczius sutraukysime.

Apszvieta pirma viso ko!

Isz praeitės latvių.

III.

1347—1494 m.

Tame laike matosi jau pėdsakai puolio Vidžiamo vokiečių valstijos isz lauko ir isz vidaus pusės. Pakiła pakersztinga Lenkija, susijungusi su Lietuva, ir nusilpnina Prusiszkąjį vokiečių zokoną, zokonas Vidžiamyje vienval ginczus veda su vyskupiszką galybę. Berods vyskupai tapę nubauti, bet zokono drausmė ir rėdas pagedo, „nelikus pagonų dėl apkriksztijimo“. Taip-gi supuvusi yra kuningija Vidžiamio bei katalikų bažnyčios; tik ukėsija veszetie vesza per amatus bei prekybą po priedanga Hanzos.

Nežiurint į savitarpinius ginczus Vidžiamiszkio zokono su Rygos arkivyskupu, miestas Ryga atnaujino savo senas pažintis su Hanzos miestais, atgyjo prekyba ant Dauguvos, net su Plėskava ir Novgorodu. Ryga įgyjo tēmytiną galybę ir net akyse zokono įėmė ženklingą vietą.

Bet arkivyskupai nerimo, troszko atgauti galybę virsz to Dauguvmiesczio, įpacziai Pridrikis, Engelbertas ir Eromholdas. Frommholdas 1350 m. net savo pylis Pėbalg ir Serben užstatė, idant pagelbą gauti isz szalies, ir 1351 m. Magnus II, szvedų karalius, iszdavė apgintinę gromatą dėl Rygos arkivyskupystės. 1353 m. popėžius Innocentas VI savo bulleje Rygą priskyrė arkivyskupui, juk ir cėsorius Karolis IV prasitarė už arkivyskupą. Zokanui neklausant, net iszkeiksmo nesibijant, ir siuntiniams zokono bei arkivyskupo į Romą nusidavus, Innocentas VI 1360 m. pripažino Rygą galybei arkivyskupo. Bet

zokonas painiojo dalykus, iki 1366 m. įvyko suteika tarp zokono ir arkivyskupo Danzigo mieste (Gedanoje). Zokonas atsižadėjo virszenybės ant Rygos, bet pasilaikę zokono pyli Wittensteen; nors ukėsai, atvalnyti tapė nuo prisiegos dėl ordensmeisterio, tacziaus turėjo tarnauti karės mete, pritariant arkivyskupui. Arkivyskupas atsisakė nuo savinimosi žiamų ir pylių, kurios priklausė zokonui Kardininkų, ir nereikalavo paklusnybės ir lėnnikystės nuo ordensmeisterio Vidžiamio.

Arkivyskupas Zygyrydas išz Blomberg 1371 m. vėl susiėdė su zokonu, prie senoviszku gincų prisidėjo dar ginczas drapanų dėlei; mat Blombergas tiekėsi baltas drapanas Rygiszkės kapitulos, pagal budą kuningu zokono Templerių, permaintyti ant juodu, pagal budą kuningu Augustijanų, idant tuomi išreikszi nepriegulmę kuningijos nuo zokono. Kad 1373 m. arkivyskupas, pavelijant popėžiui Gregorui XI, įvedė tą juodą drapaną, zokonas užėmė Rygos arkivyskupystę. Blombergas pabėgo į Avignon ir ten mirė 1374 m. O pradėtoji vaina dėl drapanų tėsėsi per 80 metų, iki ant galo, po kruvinų musztynių, 1451 m. arkivyskupiszkoji kuningija Rygoje priėmė baltąjį zokono drabužį sutikmiui su taip vadinama drapanine bulle.

„Latviai-gi ir ēstai gyvena dabar galop 14to amžiaus giliausiam varge. Jie buvo visais laipsniais nelaimų nugrimzdę į baisiausią padėjimą, kur jie kaip baltieji nigerių vergai pastoję buvo betiesiszku dalyku neapikantos ir smarkavimo nožmių ir besąžiniszkų ponų. Bet tie ponai ir savo paczių ainius prasuodyjo ant szimtmeczius duruojanczius nožnybės, nėsą priaugancioji jaunuomenė, kuri augo akyvaizdoje tokių baisybių, apspiasta betiesiszka žmonių kliasą, paprastai negalėjo kuomi kitu buti kaip tiktai vėl nožmi ir smarkaujanti ir be gabumo ant kokio nors augsztesnio apsiszvietimo.

„Ir kitose germaniszkos szalyse, kur žmonės ginkluota ranka nebuvo iszgelbėję savo valnybę, įpacziai Skandinavijos valstijose, burai tuolaik buvo nugrimzdę į priegulmybę, isz didesnės dalies į vergystą. Toji bet buvo dviejų priežasczių dėlei Prusijoje ir Vidžiamyje kietesnė ir spaudantesnė kaip jeib kur kitur, pirma: už tai kad burų luoma buvo savo kalba ir tautyba visai atskirta nuo vieszpataujanczių stonų ir laikoma už nei lyginant kitą veislę žmogiszkos giminės, kuri tiktai dėl tarnavimo ir kentėjimo ant szvieto gyvena; ir antra, už tai kad kietas, dėl szalies amžinai svetimu pasilikęs zokonas davė kasdieninę paveizdą arsziausio smarkavimo ir nedorybės, kuomet sugedusi kuningija, pagrimzdusi lepumuose ir veidmainystėje, nėkur negalėjo iszsigimėliams atidaryti kelią į dorybę ir apszvietimą. Ir tiesiok szitas nepatiesznas padėjimas tēngymių nugis szalies seimuose (Landtage), kur vieni jų neprieteliai turėjo

balsus, tapę suliedintas į kietas juristiskas formas ir už šventą nepalytimą tiesą ponų pripažintas ir išdirbtas, o nelaimingosios aukos tapę apkalintos geležiniais ryziais, kurie iki mūsų dienų sukebdino kožną valną judėjimą, kožną dvasiszką pasikėlimą. Bažnytiniai pagerinimai 16to, visatinė kultura 18to simtmecio, kuri savo spindulius, nors suvėlintus, metę taip-gi į Baltiskas žiameles, buvo iš palengvo apkęstinesniu padarę buvį bėdnų vergų“, (Ruthenberg), iki galiaus caras Aleksandras II „tiems apleistiems per gamtą vaikams“ atgal atdarę prigulinczias tiesas.

Zokonui besivaržant su arkivyskupais, kilo kassyk drąsiaus valstijos Lenkija ir Lietuva, kuri dvi abi valstijas zokono Prusuose ir Vidžiamyje nupuolimon lenkė. Dar padėjimas ėjo blogyn, ir Maskolijai stembstant. Pirmiausiai smugiai teko zokonui Prusuose.

Po nupirkimo Ėstijos vokiečių zokonas dar nekuri laiką augo ir valdant hochmeisteriui Vinrichui ir Kniprodės (1351—82 m.) jis pasiekę cziukurą savo galybės.

Kad 1382 m. Liudvikas iš Vengrijos, lenkų karalius, numirė, tai jo jaunesnėji duktė Jadvyja tapę karunavota Krokavoje 1384 m. Jagėla, Lietuvos D. K., merginosi prie jos, žadėjo apsikriksztyti ir žadėjo didelius pažadus. Iš dalies, gal, neapikanta vokiečių zokono drucziaus riszo Lenkiją prie Lietuvos. Pasiuntiniai lenkų Vilniuje žadėjo ranką Jadvygos ir Lenkijos karuną Jagėlai. 1386 m. Jagėla apsikriksztyjo Krokavoje, tapę karunavotas lenkų karaliumi ir suvienijo Lietuvos valstiją su Lenkija, ir vieszpatavo kaipo lenkų karalius iki 1434 m. Jis taip-gi savo giminėms bei tautai liepę kriksztydintiesi ir Vilniuje ant vietos šventų ažuolų pastatydino krikszcioniszką bažnyczią. Lietuviai kaip krikszcionys pateko į naujus prietikius su zokonu vokiečių ir su popėžiumi.

Hochmeisteris Konradas III nevyko, nors praszytas, ant kriksztyną Jagėlos, o Vidžiamio ordensmeisteris Robin iš Elz tame laike rengėsi su vainos kelione į Lietuvą. Juk 1390 m. zokono vaiskas apgulo patį Vilnių, nors nėko nepeszė. Hochmeisteris Konradas IV, su savo vasalu Vytautu, taip-gi didelę karės kelionę atliko į Lietuvą. Bet 1392 m. Vytautas pristojų prie lietuvių ir lenkų, apgalejo keletą zokono pylių ir suėmė daug zokono ritterių, už ką jis 1392 m. tapę pakeltas ant Lietuvos D. K. po lenkų virszybe.

Po sądoros Kalisziuje 1343 m., kur Pamariai teko vokiečių zokonui, vis nauji ginczai kilo tarp lenkų ir zokono. Kad 1409 m. hochmeisteris Ulrich iš Jungingen su pagalba Vidžiamio ordensmeisterio Konrado iš Vitinghof įpuolė į Lenkiją, Vladislovas su didele kariūmenė traukė į Prusiją, kur Vytautui

vadaujant muszyje pas kaimą Tannenberg 1410 m. sulaužyta tapė galybė Prusiszkės zokono valstijos. Puolė pats ordensmeisteris su daugybe ritterių, 15,000 kareivių tapė suīuti, ginklai ir abazas zokono pateko į grobį. Pylys zokono tapė apgultos, bet sostapylė Marienburg likosi nepaimta. Zokonui dabar arsziaus kuvo kaip po muszio pas Durbę. Bet Jagėlai sugrižūs namon, Vidžiamio zokono vaiskas įėmė tulus miestus ir pylis ir per tai neisziro. Bet labiausiai pasidėkavojant Vytautui, kuris su pavydu žiurėjo į auganczią galybę lenkų, ir praszymams naujo hochmeisterio Heinrichio IV isz Plauen bei Vidžiamio ordensmeisterio Vitinghof'o, vasaruje 1411 m. parėjo taika Toruniaus mieste. Karalius sugražino pylis Prusuose, kurias jis laikė savo galėje, zokonui atgal; rubežiai sbiejų valstyjų turėjo pasilikti, kaip jie buvo priesz vainą; Hochmeisteris už paleidimą visų suiminių ir kaipo karės kasztus turėjo užmokėti didelę sumą (88,888 markių). Ir tai buvo dar ne persunkios iszlygos, gal dėlto, kad Vengrijos karalius buvo apskelbęs karę lenkams. Zokono-gi žydintis pasiturėjimas buvo suardytas, valstija viduje sukeblinta, rubežiai stovejo atlapus dėl neprietelių.

Dar pavojingesni buvo atnaujintieji ginczai tarp zokono ir tarp vyskupų Baltijoje. 1424 m. priesz norą zokono, Henning Szarfenberg'as, buvėsis katėdros klebonas Rygoje, tapė aprinktas arkivyskupu bei popėžiaus patvirtintas. Jis arkivyskupavo iki 1448 m. Tas pirma bandė Prusiszkius vyskupus drucziaus prie savės patraukti ir jiems savistovesnį nuó zokono padėjimą suteikti jų žiamėje. Dėlto Henningas 1426 m. suszaukė provinciszką synodą Rygon, bet hochmeisteris Russdorf'as nepavelyjo Prusiszkiesiems vyskupams atkakti į Rygą.

1426 m. rusai isz Plėskavos užpuolė vyskupystę Tarbatos, ir pustyjo ją. Vidžiamio ordensmeisteris Cysse isz Rutenberg'o nėko nedarė ir laukė, iki savo pagelbą brangiai parduoti galės Ditrikiui III, Tarbatos vyskupui. Bet Ditrikis pasiszaukė į pagalbą lietuvius ir atgrasė rusus, Provincijiszkame synode Rygoje arkivyskupas taip-gi skundėsi ant visokių neteisybių bei pinklių zokono ir iszsiuntė kelis kuningus su skundu pas popėžių į Romą. Kada tie ponai, draugėje su jaunuomene bagoczių, kuri keliavo ant mokslų į Vokietiją bei Italiją, 1426—27 m. netoli Liepojaus per Bartovos upelį kėlėsi, ginkluoti raiteliai, vedami vogto isz Grobino, vardu Gosvin isz Aszenberg'o, juos užpuolė ir iszrubavojo, o potam nuskadino po ledu ažero Liva (sziadien Liepojaus ažeras), surisžę jiems rankas ir kojas. Pats Aszenbergas apie tą bridų darbą apskelbė vyskupams szalies. Nors 1428 m. tapė suszauktas seimas Valkuose, bet apie tą piktadėjystę ten

ne buvo minėta, visą laiką ten užėmė ginczai dėl nelaimingųjų drapanų.

Dar iki buvo gyvas Henning, Vidžiamyje kruvinų vainų nebuvo, įpacziai kad Valkų suėjime 1435 m. taika tapė pažadėta ant 6 metų. Zokonas Vidžiamio czion mielai tą taiką priėmė, nėsa jis nukentė prakiszę pagal Szventupę nuo lietuvių bei lenkų; taip-gi nelaimingai nusisekė 1447 m. zokono atlikta kariszkoji kelionė priesz Novgorodą; zokono laivai, nors Narvą pasiekė, tapė rusų paimti ir keli zokono ritteriai užmuszti.

Mirus Henning'ui (1448 m.), zokonas meldė popėžiaus ap rinkti Rygos arkivyskupu Silvestra Stodeveszerį isz Toruniaus, ir tas valdė arkivyskupiją nuo 1448—79 m. Tai buvo veidmainis, dvilinkliežuvis, melagis ir pasalunas. Jį priėmė Rygoje su didele iszkilme. Silvestras gresme privertė katedros kapitulą priimti baltąjį zokono aprėdalą 1451 m.; seimas (Landtag) Volmare, suszauktas per Rygiszkę bažnyčią bei zokoną, tą padrutino, o popėžius, 1452 m. patvirtino tai vis savo „Volmariszke gromata“ arba taip vadinama „drapanine bulle“. Szitame seime Rygos kapitula buvo priversta naujai iszrinktus katedrinės kapitulos sąnarius dėl patvirtinimo perstatyti ordensmeisteriui.

Dabar zokonui rupėjo paėmimas vyskupystės Tarbatos bei atgavimas virszenybės ant Rygos. Taip ėsant, Silvestras rižosi atimti privilijas nuo Rygos su pagelba zokono ir potam dalintiesi su zokonu valdymą miesto, likusio be tiesu. Apie tai jis derinosi su ordensmeisteriu Jonu isz Mengden Osthof'u (1452 m.) pylyje Salis, potam Lėmsal'yje, nebutyje Rygos pasiuntinio. Kad apskelbus seimą Kirchholme arkivyskupas skundėsi ant Rygos, buk ji savo tiesas netikusiai panaudojusi ėsanti, Rygiszkiems buvo duotos szeszios tiktai dienos dėl iszsiteisinimo, o tuomi tarpu jų kaimai aplinkėse Neuerhmühlen tapė nudeginti ir nuo žmonių turtai aplinkėse pagrobti. Miestas nenorėjo vainos kelti, už tai Mengden bei Silvestras jam taiko iszlygas pasiuntė, kurias pasiuntiniai turėjo kad ir nenoromis priimti. Dabar Ryga įgyjo du vyresninku, vyriausybė miesto likosi padalinta tarp zokono bei arkivyskupo. Miestas negalėjo kisztiesi į ginczus tarp arkivyskupo bei zokono, turėjo-gi eiti į karę zokono priesz paszalininius neprietelius; savo arki-vogtą miestas turėjo patvirtindinti per abudu vyresninkų, ir szale arki-vogto Rygiszkiems pylies komturui suteikti sėdenę ir balsa sude; pusė visų koros piningų turėjo tekti zokonui; miestui nevalė buvo naujus įstatymus įvesti be pritarimo abiejų vyresninkų ir t. t. Bet visur kilus nekantentumiui, o Rygai net vokiszkių miestų bei Lenkijos pagelbos jieszkant, Mengden'as tiekėsi naujai duotomis tiesomis miestą laimėti — ir 1454 m. miestas zokonui vienam prisiulė vyresninkystę. Bet ir Silvestras dabar siulė didelius

pažadus (sugražinti ukius, suardyti Rygoje zokono pylių, atgal, ataduoti trečdali Kurszo ir Žiamgalių). Kada-gi arkivyskupą bei miestą rėmė Szvedija, Hanza ir Lenkija, tai Mengden pasidavė, išsdavė abu ekzemplierių Kirchholmiskės sądoras; kurią Rygos burmistras imetė į ugnį. Bet trečią kopiją ordensmeisteris pasilaikė dėl vėlesnio sunaudojimo.

Seimas Valkuose 1454 m. neatvedė į parėdką pairimų. Nuo ordensmeisterio Rygiszkiai reikalauja suardymo pylių zokono. Kilo maisztas. Miestas bei arkivyskupas dabar iš draugės stojosi prieš zokoną. Bet zokonui nudeginus kaimus arkivyskupo, szitas nuvyko į Venden'ą dėl sulygimo ginklų tykos, kuri įvyko prisidedant vyskupams Tarbatos ir Oezelio, ant szeszių nedelių, ir Ryga prie to pristojė. Veikiai tapė suszauktas seimas Volmaran, ir arkivyskupui tylomis su zokonu susitaikinus, czion tapė iš naujo apskelbta Kirchholmiskė sądora, ir Ryga vėl atiteko po valdžia arkivyskupo bei zokono.

1456 m. Mengdenas įsteigė zokono pylių Bauskė prie sątakos Mėmelies ir Muszos. Prusiszkam hochmeisteriui Liudvikui iš Erlichshauzen esant piningiszkuose varguose, už aukas piningais bei žmonėmis jis Vidžiamio zokonui atidavė Ėstija, ir taip 1459 m. Vidžiamiszkis zokonas įgyjo virsenybę Ėstijoje.

„Ne tiktai Ėstijoje, bet visur Vidžiamyje kožnas ponas arba ritte-riszkai gimęs dvarionis buvo nelyginant nepriegulmingas žiamės valdonas rubežiuose savo žiamės. Nėsa jisai pats per vaidus ar per vainas suteik-davo teisą, jeigu jisai arba vienas iš jam lygių buvo ižestas; jis neap-kentė, kad padonas arba buras, atskyrus pas jį, dar daug mažiaus prieš jį kur nors jieszkotu teisos, ir vertė savo padonus taikintiesi prie jo valės ir tą valią pripažinti už savo vienintėlį įstatymą. Taip pat elgėsi Vogtai ir urėdininkai zokono. Kuningai ir tiejie vyresninkai galiaus neteko taip pilnai tikros prasmės savo valdžios, kad jie burus laikė už pajudinamą inventarą žiamės, juos pardavinėjo, dovanojo, mainė; ir, kad jie mirė, jie visą tųjų turtą sav pasiimdavo ir vargiai vaikams pavelydavo gulėti plikiems tarp naminių gyvulių aplink ugnavietę. Kad jiems parei-đavo ant mislies pasilinksminti arba paslėptus piningus išsveržti, tai jie pliekdindavo bėdus žmonės tolek, iki tiejie ar piningais korą sudėdavo, arba jie patys jau nebrasdavo patiekos matydami besivyniojancziuosius nelaimingus žmones“ (Gebhardi).

Veikiai vasolai pavienių teritorijų tarp savęs arba su savo lėnponiais ir žiamės valdonais, ar vėl kelios teritorijos savitarpyje, idant sukliudyti pabėgimą burų ar į geresnių ponų szalis ar į Lietuvą bei Rusiją, darė sutarimus dėl pabė-gėlių, kur pagauti pabėgėliai, suprantama, nežmoniszkiausias korones turėjo kentėti. Zokonas, kuningija, miestai taip-gi buvo valni nuo pagalvių, — visa naszta ir czion gulėjo ant bėdų, nuskriaustų, nuskurdintų burų!

Bet hochmeisteri Erlichshausen iztiko sunkesnis smugis, kada Prusiszkē zokono kariumenē muzyje pas Zarnoviczius 1462 m. per lenkus tapē visai izsnaikinta, ir kad jis turējo pristoti ant Toruniszskēs taikos 1466 m. Kazimieras II įgyjo didesnę daļi Prusiszkio zokono žiamių (visā vakarinę Prusiją su miestu ir pylimi Marienburg); zokonui liko Rytprusiai, ir tai po lenkų virszesnybe, taip kad lenkų karalius hochmeisteri priēmē kaipo lenkiszkos valstijos kuningaiksztį; Erlichshauzen ir jo ipėdiniai po savo iszrinkimo turējo asabiszakai lenkų karaliui persistatyti ir vienybę pirsiekti; zokonas szale popėžiaus pripažino lenkų karalių už savo vyresninką. Tuomi rysziai tarp Prusijos ir Vidžiamio valnyn ējo, ipacziai kad Prusiszkēs vyskupystēs, iktuolaik po valdžia Rygos arkivyskupo stovėjusios, dabar patēko po lenkiszką virszenybę.

Iki mirsztant Mengdeni 1469 m. pasiliovē ginczai ir vaidai tarp arkivyskupo bei zokono po Volmariszkēs sadoros (1454 m.), bet, jam numirus, vėl atsinaujino. Kad 1470 m. Jonas Volthus isz Hersē's tapē paskirtas ordensmeisteriu, jis su Silvestru derinosi Lemsal'yje dėl sugražinimo Kirchholmiszkēs sadoros. Kad potam 1471 m. Bernhardas isz Borg tapē ordensmeisteriu, tai visos luomos Vidžiamio Volmaro seime 1472 m. padarē 10 metinę sadorą. Dabar Silvestras su skundais kreipēsi prie popėžiaus ir prie susėdijos kuningaikszczių, ir popėžius Sikstus IV 1474 m. savo bulle vėl arkivyskupui sugražino tiesą vyresnybēs virsz Rygos. Bet pirm ne kad Tarbatos vyskupas apskelbē įtalpa bulles, Silvestras gabendino Dauguva maistą ir samdytus kareivius į savo pylį Kokenhuzen; Rygos miestas paklausē popėžiaus, ir 1476 m. neėjo į talką Borg'ui priesz arkivyskupą. Tacziaus Silvestras rengēsi nužiaminti zokoną bei Rygą. Bet ir ordensmeisteriui besirengiant ant prievartos, ipacziai kada kurstē jo anukas Simanas isz Borg (Oezelio katėdrinis klebonas, vėliaus vyskupas Rėvalio), Volmaro suėjime 1477 m. vėl tapē sutarta 10 metinė sataika. Bet tuojaus potam Silvestras gąsdino Rygą iszkeikimu, jeigu ji nebus jam paklusni, ką veikiai ir iszpildē, iszkeikdamas ir Rygą ir zokoną. Miestas bei zokonas per Simaną isz Borg kreipēsi prie popėžiaus. Lapkirtyje 1477 m. Simanas, kaip vyskupas Rėvalio, isz Romos sugrižo su žinia, jog prakeiksmas atkeltas ēsas ir jog arkivyskupas turi keliauti į Romą dėl iszsisteisinimo.

Ivanui III 1478 m. pustyjant rytinį Vidžiamį, ordensmeisteris Borg suszaukē sueimą į Valkus, kur įvyko naminē suteika ir potam pakvieta į kelionę priesz rusus. O tuomi tarpu Silvestras su Szvedija padarē sutarmę priesz zokoną. Szvedai atsiuntē tiktai 200 kareivių, kurius pylyje Salis ordensmeisteris apgulo ir, kad pasidavē, praleidē juos į Rygą, isz

kur namon sugrižo. Potam į 14 dienų zokonas paėmė 24 zokono pylis be szoblės kirczio, net ir Kokenhuzen, kur Silvestras su visa kapitula tapė suimtas 1479 m. Suiminius visokiose pylyse dabota akylai. Ordensmeisteris su iszkiľme įtraukė į Rygos miestą, sugražino brangmenas, iszgabendintas į Kokenhuzen, ir veikiai nuo miesto priėmė paklanus. Silvestras isz Borg privertė sugautą į Silvestra, perduoti jam visą dvasiszkaįą galybę. Taip abudu Borg'u 1479 m. pastojo valdimierais visos szalies. Berods dabar Sikstus IV isz naujo iszkeikė zokoną ir jo meisterį, bet paleistas Silvestras liepos mėnesyje 1479 m. mirė ir jo kunas likosi palaidotas katėdroje Rygos.

Puolus Novgorodui Didžiamjam 1478 m. caras tapė pavojingu kaimynu Vidžiamiszkes valstijos taip pat kaip Lietuva ir Lenkija nuo 1386 m. kad buvo pavojingos dėl Prusiszkes zokono valstijos. Rusai jau 1478 m. pustyjo Vidžiamį ir apgulė Tarbatą laikė; 1480 m. jie paantrino savo pustyjimus — už tai Bernhard isz Borg pasikvietė Hanzos miestus atlikti kersztkarę priesz Rusiją. Bet po 11 dienų, nėko nenuveikęs, turėjo grįžti atgal į Vidžiamį. 1481 m. vėl didelis vaiskas maskolių įsiveržė į Vidžiamį, nudegino Fellino miestą į plėnį, iszardė pylis Tarvast, Karkus ir k. ir apkalinę daugybę žmonių iszsivedė. Po 5 nedėlių maskoliai grįžo atgal, bet kariumenę zokono nedrįso jiems szokti į akį. Už nedrasą vyresninkai zokono sutarė Borg'ą nusodinti nuo jo urėdo, ką ir padarė 1483 m. Vendene. Jis perleidė savo paskutines dienas pylyse Lealiuje ir Pernavoje; mirė 1486 m. Simanas isz Borg pasitraukė į savo Rėvaliszkę vyskupystę ir ten numirė 1492 m.

Viename tiktai dalyke visos vokiečių partijos vienyjosi, beje panczius dėl vietinių gyventojų vis drucziaus ir kiecziaus varžė ir darė labiaus ir labiaus negalimu nusikratymą tų panczių kaip miniai taip ir pavieniems žmonėms. Dėl to miero tapė saimuose (Landtaguose, sutariami įnagiai per visas keturias luomas (zokoną, kuningiją ritteriją bei miestus) su pilningu supuolimu. Nedyvai! Juk, anot paties hochmeisterio Konrado isz Erlichshanzen žodžių, zokonas buvo visuomet szpitole dėl vokiszkosios ponijos! Juk tuos pongalius, kurie Vokietijai gėdą darė, siuntinėjo į Vidžiamį kaipo į Siberiją!

Judėjimas.

Pagal prof. D—rą L Büchner'į.

Viskas teka.

Hēraklytas Ėphezėnas.

Kur tiktai mūsų akis užmato švietinį trobesį, kur link mus tiktai nuveda mislių lakumas, visur mes pažįnojamė judėjimą.

K. Zittel.

Tai-gi viskas priguli nuo matėrijos ir nuo judėjimo.

P. A. Secchi.

Absoliutiszkoi roma yra pasaka, prilygstanti garbiam polytikautojui arba doringai kekszei.

W. Wood.

Viena iš stipriausių paramų gamtinės švieto rėdos ir vieneriopus švieto pažvalgos yra supratimas, kad judėjimas esti neatbutinai reikalingu atributum matėrijos bei viso organizškojo kaip ir beorganio buvimo. Fizikiszkoi astronomija mokina mus tikrų tikriausiai, kad milžiniszkiejie dangaus gumulai taip pat vienval maino savo pavidalus bei padėjimus arba savo įpatybę kaip žiedalai organizškos gyvybės ant mūsų žiamės; ir turbūt bepertrukiniai judėjimai, kurie, po vada įstatymo gravitacijos arba pritraukimo pajiegos, įvyksta tarp jų ir priešz vienas kitą, su visu panėszį i anuos, kur atomai ir molekiules arba smulkiausios sudėtinės dalys kožno daigto ar matėrijiszko sužiedalo svarstosi priešz kits kitą. Nėsa kad ir, kaip Secchi sako, begaliszkoji diduma yra dirva dėl astronomo, o tai, ką mes pavadintumėme begaliszka mažuma, yra lauku fiziko ir chemiko, vis-gi tarp pamatinių įstatymų mechanikos, kurie vieszpatauja abiejose artigalėse, nėra jokio skirtumo. Anot to paties mokslincziaus fizikai mūsų gadynė laiko judėjimą už taip pat neiszdildomą, kaip matėrija; ir jeigu iš palengvo vis labiaus persiliudyta, kad nėkuomet jokia medega nepražūva, tai pagal jų nuomonę vis labiaus pareis ant to kad neiszdildomumą judėjimo padarys pamatiniu principu. Iš tiesų angliszkas fizikas Grove perliudyjancziu budu parodo, kad judėjimas yra akyvaizdžiausių spēkos arba veikmės padėjimu matėrijos, ir kad gamta mums „nėkur neduoda darodų absoliutiszkos romos“. „Visa matėrija

yra vienvaliniame judėjime, ne vien masoje, bet ir molekuluose arba giliausioje savo vidurinėjo strukturoje. Taip kožna temperatūros atmaina sužadina molekulišką kietojimąsi visoje suszildytoje ar atszaldytoje substancijoje; menkos chėmijiszkos arba elektriszkos veikmės, szviesos įveikmės arba nematomai spinduliuojancios veikmės vienval esti darbe, taip jog isz tiesų mes negalime apie jokią dalį matėrijos sakyti, kad ji yra absoliutiszkos romoje“. Užbaigtiniuose rezultatuose iszjieszkojimų paminėtojo mokslincziaus iszpuola, kad visi per jį apraszytiejie padėjimai matėrijos yra patys budais judėjimo; arba kad tie visi padėjimai „tiesok yra sujudinta arba į tam tikras linkmes molekuliškai sudrebinta matėrija“.

Dėlto judėjimą reikia skaityti amžina, neperskir-tine įpatybė arba neatbutinu padėjimu matėrijos. Matėrija be judėjimo taip pat neesti kaip kad medega be spēkos, o judėjimas be matėrijos neesti taip pat kaip spēka be medegos. Judėjimo taip-gi nėra galima iszvesti isz jokios spēkos, kada-gi jisai yra esybė pacios spēkos ir dėlto negali turėti prasidėjimo, ale turi būti nuoamžiniu ir visur ėsancziu. Judėjimas randasi visur szvieto ardmėje, kaip možyje, taip dydyje. Suprotis mirusios arba nekrucios matėrijos su visu negali užsilaikyti! jis asti taip pat tiktai mislyse arba abstrakcijoje o ne tikrume, kaip kad suprotis bepajėgės medegos. F. Engels (Ginczo raszte priesz Dühring'a, l. 40) vadina nejudanti padėjimą matėrijos „viena isz tuszcziausių ir bridkiausių nuomonių, tikra karsztligės svajone“. Anot jo judėjimas yra budu buvimo matėrijos. Nėkados ir nėkur nebuvo matėrijos be judėjimo, arba tokio nei būti negali. Judėjimas szvietinėje ardmėje, mekaniszkas judėjimas mažesniųjų masų atskiruose szvieto gumuluose, molekuliiszkas skraidymas kaipo szilumos ar kaipo elektriszkos arba magnasiszkos srovės, kėmijiszkas iszdestymas ir sujungimas, organiszkoji gyvastva — vienoje ar kitoje isz szitų judėjimo formų arba keliose podraug randasi kožnas medegos

atomas szvieto kožną akimirką. Kožna roma, kožna lygsvarybė esti tiktai atnaszi, turi tiktai mislį prietaikmiui prie tos ar kitos ipatingos judėjimo tormos. Daigtas gali, dėl paveizdos, ant žiamės buti mekaniskiszoje lygsvarybėje mekaniskiszkai buti romoje; tai su visu-gi netrikina jam buti dalyvu judėjimo žiamės, kaip lyginai visos saulinės sistėmos, lyginai kaip netrikina jo mažiausiujų fizikiszkų dalelių atlikti nuo jo tēperatūros prideringus skraidžiojimus, arba jo medegos atomų — pereiti kēmijiszką processą. Matėrija be judėjimo taip pat yra nemislytina, kaip judėjimas be matėrijos; ir judėjimas dėl to taip pat yra nesutvertinas ir nesudildomas, kaip pati matėrija.

Isz tikro mes joku budu, nei liogikiszkai nei patyrimiszkai, negalime pasidaryti nuomonę nejudancios matėrijos arba nejudanczio daigto. Jeigu, dėl paveizdos, kietas ar svarus daigtas, padėtas ant dėtuvės, nusiduoda esąs romoje, tai toji toma isz tiesų yra tiktai nusiduodanti, kada-gi isz tikrujų ji yra tiktai sukliudytu arba sulaikytu judėjimu, prie ko du lygiai stipriu, bet prieszgyningu judėjimu priesz viens kitą spendžiasi. Praszalinant kliuti galima besiilsincziaja spēkā kožnoje akimirkoje vėl atgal paversti į gyvą pajėgą arba į darbą. Tas pats darosi su įtempta plunksna arba su suspaustu oru ir tt. Tai-gi reikia saprotauti romą esant ne nejudumu, bet tiktai prieszginybe tarp dviejų priesz viens kitą spendžiancziųsi judėjimų. Prieg tam daigtas, nuduodantis besiilsincziū, visatinai nėra ilsincziusiu, bet jis taip tiktai pasirodo prietikyje prie savo artimiausios aplinkės. Nėsa jis netiktai sukasi su žiame aplink jos vidurkį, bet jis taip-gi skrieja su taja aplink saulę, ir vėl su taja aplink didžiąją centralinę saulę arba aplink didijį centra paukszczių kelio. „Viskas“, sako W. Meyer'is (Kosmographisches Skizzenbuch, l. 217), „yra judėjime prilyginant prie jo aplinkės. Viskas juda su paviršiu aplink vidurkį žiaminio gumulo, su tuomi aplink saulę, kuri be paliovos ardmėje su mumis skrieja tolyn, ir

svaigulys ima dvasę, kuri bando peržvalgyti tą kamuoli viens per kitą sukuriuojančių judėjimų“.

O kad to judėjimo mūsų žiamės per szvietinę ardme ir nebutu, tai nuduodancziai besiilsintis daigtas jau dėlto turētu judančių pasirodyti, kad jis dalyvu pastoja nēkuomet nesiilsinczių oscillacijų arba judėjimų vidurių žiamės ir žiamės pavirszio, kurie tiktai kart-karcziais smarkesniu arba ižiuromesniu būdu mūsų pajautoms apsireiszkia kaipo žiamės drebėjimai, ugnakalnių iszsiveržimai, kalnų nuoszliaužos, prasistumėjimai žiamės sluogsnių, iszkylimai salų ir tt. Nuduodancziai ant nesukratomų pamatų rymanti žiamės kietuma nēra nekuomi mažiaus kaip kieta ar neprastumdoma; ir prideria tiktai nuo netobulumo mūsų irankių temyjimo arba prisistebėjimo, jeigu mes tų nēkuomet nesiilsinczių judėjimų vienval neatjaucziame arba neistengiamo kontroliuoti. O tyrinėjimai ir prisistebėjimai žinovų žiamės nepaliekti abejonės, kad vienval įvyksta palengvas pasikēlimas tų ir toks pat nuslinkimas kitų žiamės plotų, ir kad kiek mums žinoma yra, ant žiamės pavirszio arba žiamės viduriuose nēra jokios vietos, kurią galima butu skaityti absoliutiskai besiilsinczią. Kas sziadien yra kalnu, kitados buvo dugnu marės ir taip-gi bėgyje gadynių vėl pasidarys marės dugnu. Nēsa kožnas i marę begantis vandens laszas trusia apie dideję užduotę, sulinginti žiamę, kuomet viduriuose veikiancziosios spēkos stengiasi tają vėl pakylėti. Taip-gi mētēorologijiszkos įtekmės neduoda romos žiamės gumului. Jau patykiausio užgavimo marės arba lengviausios vėjo paputos pakanka, kad suvirpinti žiamės pavirszį ir daigtus ant jo. „Kada mēs“, taip pasakoja W. Meyer'is, „rudeni 1877 m. Genėvos observatorijoje gelbėjome ponui prof. Plantamour'ui tēmyti tulus neseniai atidengtus judėjimus, kurius atrama pendulum'o (svyruoklės) padaro su tuomi ir per tai turi įtekmę ant laiko užtrukimo savo skraidymų, mes patēmyjome prie 3000teriopo linēariszko padidinimo su visu aiszkiai tykiausiaji vėja,

kuris, į storą smiltakmeninę sieną žiamo trobesio iš lauko pusės dvelkdamas, tąją judino“.

O nors szitų kosmiszkių bei telliuriszkių įtekmių ir nebutu, kurios nuduodancziai ilsintįsi daigtą padaro dalyvu per jas sužadintųjų sudėjimų, tai vis-gi jis dar toli-gražu negali būti laikomas už nejudantį, kada-gi jo paties viduryje vienval siauczia daugybė smagių judėjimų. Nėsa ir kiečiausias daigtas užsilaiko tiktai per abipusiszką pritraukimo spėką savo mažiausiųjų dalelių, kurios vienval oscilliuoja arba skrieja aplink savo taip vad. lygsvarybės guoli, ir be ko jis tuojau turētu subyrėti. O kad tos dalelės nėkados nėįstengia pasiekti padėjimą atnaszios romos, tai pasidaro per visur paplitusią spėką szilumos, kuri, kaip žinoma, nėkuomi daugiaus nėra kaip tam tikras judėjimas, ir kuri, kada-gi visi daigtai be išszkyrimo turi savyje szilumą, tųjų molekiulas arba mažiausias daleles užlaiko padėjime bepertrukinio judėjimo. Su kožna, nors pagal laipsnį kas-žin kaip menka atmaina temperatūros, yra surisztas vidurinis judėjimas; ir tos įveikmės pakanka, idant visą gamtą ir visas jos medegas bei spėkas užlaikyti bepertrukiniame judėjime ir persikietojime. Naje, szilumą reikia skaityti už tikrąjį judinantįjį principą amžiname aplinkbėgyje spėkų, kurio nėsant butu jau seniai turėjęs įvykti padėjimas lygsvarybės spėkų ir su tuomi visatinis susztyvėjimas. „Visi daigtai gamtoje“, sako Clausius kiltame veikale apie esybę szilumos, „nors jie rodytusi ēsą su visu romoje, vienok randasi gaivausiam viduriniame judėjime, ir tie judėjimai daigtų tampa perduodami taip-gi apsiauczianžiamjam ēteriui, taip jog visa szvietinė ardmė įvairiausiose linkmėse esti perskrajojama vilniuotais virpėjimais, ir sugaubą tųjų judėjimų vadiname sziluma“. — Tasai pats mokslininkas, kaip žinome, parodė, jog molekiulos visų dujų arba veislių oro į visas linkmes per viena kitą lakioja, ir jog kiekviena molekiula taip ilgai prisilaiko savo tiesialinijiszko kelio, iki ji atsikaria į kitą dujos molekiulą arba į kietą

daigtą ir tampa nukreipta szalin arba atgal trenkta dėl savo elastiszkumo (tamprumo). Prieg tam molekiulos sukasi aplink savo aszi, ir jas sudedantieji atomai skraidžioja szian ir ten, juk net sukinėjasi kaip kartais. (Taip vad. intramolekiuliszkiejie judėjimai).

Bet taip-gi nors kas-žin kaip kietas daigtas, jau nežiurint į szilumos judėjimus, randasi nuolatiniamė, nors tankiai ir labai palengvame arba nepatėmytiname atmainyme arba perkietojime savo sudėtinių dalių ir savo pavidalo. Juk kiečiausias ir drucziasias akmuo, kuris dėl mūsų pastojų ženklų sztyvumo ir neatmainingumo, isz tos taisyklės (regulos) neiszsiskiria ir, kaip parodė tyrinėjimai kemijiszkos gėoliogijos, visados savo viduriuose mainosi ir kietojasi — tai isz kemijiszkos, tai isz fizikiszkos pusės. Kaip organizskoje, taip ir beorganėje gamtoje įvyksta be paliovos mainai medegos, ką galime aiszkiausiai tēmyti artymais taip vad. minerolinių szaltinių. Nėsa vanduo — įpaciai kada jis yra užkaitintas ir pilnas karboniszkojo acido — labiausiai tuos mainus sužadina ir juose tarpininkauja, ir tatai bepertrukinėje nėkados nepertrauktoje veikmėje. Po vandenio, labiausiai sziluma vidurių žiamės ir mekaniszkas spudas o ant pavirszio įtekmė atmosphėriszkojo oro triusiasi apie nuolatinį kēmijiszką bei fizikiszką permainymą bei perkietojimą sudėtinių dalių mūsų seno žiamės skritulio.

Gaiviausiu arba energiszkiausiu budu tie medegos mainai, kaip pats isz savės suprantama yra, įvyksta organizskamjame szviete, kurio juk tikroji esybė yra pamatuota ant anų. Juk nei laukai taip vad. tateninės arba paslėptinės gyvastvos isz to nesiskiria, ir jeigu tiktai mūsų pajautos arba įrankiai prisistebėjimo butu ganėtinai asztrus, tai mes įstengtumėme ir tenai pastebėti nuolatinį mainymąsi miszinio ir pavidalo, kur pavirszutinis pažvelgimas mums apgavikiszškai nurodo ant absoliutiszkos romos. „Nėks“, tai szpendžia Hanstein'as isz savo tyrinėjimų apie taip vad. protoplasma arba seniausiąją formą organizskos gyvybės (Heidel-

berg 1880), „palei pavidalą ir masą neiszrodo ēsas neatmainingu. Juk pats abrisas ir vidurinis sužiedimas nudeaus, kurs palygintinai beveik visumet randasi cellėje, nepasiliekti vienodu. Kožną akimirką sanariai gali keistiesi skaitlingume ir pavidale, liemuo mainytiesi ir kitoniszcai pasiroglinti, o kožna molekiulų grupa tai — drucziai sukibusi laikytiesi, tai valnai iszsibėginėti. Tacziaus povyzius ir individualizkumas visumos tikrai iszsilaiko“. „Viskas pabėga, ir nėks nepastovi“.

Antrapus jau pirmiaus iszluksztinėtas įstatymas iszlaikytinumo arba nemirtinumo spēkos pakaktinai parodo, jog jokia veislė judėjimo negali naujai pasidaryti arba pragaishti, ir jog dėlto reikia judėjiną laikyti pirmapradiniu padėjimu arba bent duszia matėrijos. Pirm ne kad buvo žinomas tasai įstatymas, tai daugiuose atsitikimuose rods galėjo nežinėliui rodytiesi, lyg kad judėjimas, nėko nepalikinas, galētu pragaishtiartaptisunaikintu, beje pereiti į padėjiną romos. Dabar tai jau nėra galima, ir tasai tiktai ant pavirszutinės iszžiuros pamatuotas įtikėjimas tapė atidengtas beēsas vienu isz nuodugniausių pasiklydimų, kurie kuomet nors moksle buvo vieszpatavę. Judėjimas taip pat yra nesunaikinamas, taip-pat nesudildomas, kaip, spēka ar medega; jis tiktai priima kitas formas arba apsi-reiszkimo budus, prie ko naujoji forma turi lygią vertę su tą, isz kurios ji paeina. Isz to iszeina absoliutiskas patikrinimas, jog ir judėjimas yra taip pat amžinas ir nesutveriamas arba taip pat be pradžios, be pabaigos ir be priežasties, kaip spēka ar medega. Iszlaikytinumas pajiegos, nemirtinumas medegos, nuolatinė atmaina judėjimo, darbo ir greitumo — tai yra visatinis rezultatas sziadykszcio fizikiszko mokslo. Jau senasis gamtažinys Oken, nors jam truko pozityviszkų žinių dabarczio, tai taip gerai įžiurėjo, jog jis iszsitarė: „Judėjimas yra nuo amžių amžių“; ir philiozophas Descartes kieravyjosi ta paczia dugnine mislimi, kada jisai: isztarė garsųį sakini: „Duokite man

matėrjolą ir judėjimą, ir asz jums visatą isz to subudavosiū“. Žinomasis fizikiszkas įstatymas „vangumo matėrijos“ nereiszkia, kad matėrija savyje yra vangi, o tiktai, kad syki įgyta roma ar judėjimas negali isz savės persimainyti į savo prieszpryszumą, be spendimosi kitos pajėgos ar judėjimo prieszais. Roma už tai nėra nepajudumu, o tiktai prieszgyntybe tarp dviejų judėjimų. Absoliutiszkos romos nėra: ji yra kaip W. Meyer'is sako, gražiū sapnu, phantomu vilties, kurio szvietas nežino, arba be paveizdos gamtoje. Toji-gi pati nežino jokio mirimo, bet tiktai atmaina, jokios prapuolenės, bet tiktai perėjimą į kitas formas judėjimo; ji yra amžinai nirstanti, sukuriuojanti marė judėjimo ir atmainos. —

Amžinumas judėjimo ir reikalingumos jo busenos buvo už aksijomą priimtas jau per seniausius graikiszkus philiozophus isz pirm — Sokratiszkės gadynės. Įpacziai taip vad. atomistams, Leukippui ir Dėmokritui, ir jų garsiems ipėdiniams Epikurui ir Lukrėcijui rodėsi pats isz savės suprantamu, jog ant atomų, isz kurių jie visą butybę iszvedžiojo, reikia žiurėti kaipo nuo amžių amžinuųjų ēsanczių judėjime, Prieszingai graikiszkas philiozophas Anaksagoras (500 m. pr. kr.) bandė pirmas, kuris dvasę atskyrė nuo matėrios, isz vesti judėjimą isz veiklumo iszmingos, rėdanczios dvasės (). Prie jo pristojo Platono mokintinis Aristotėlės, kuris taip-gi tarė matėriją neturint savyje judėjimo ir tvirtino reikalingumą busenos szvietą krutinanczios dvasės arba prote arba pirmo pajudintojo, kurio nėks kits nejudina. Toji pažvalga, kuri tėmytinai prisidėjo dėl gerovės krikszcioniszko suproczio dievo, iszsilaikė per galingąją itekmę Aristotėliszkės philiozophijos iki laikų Descartės ir Spinozos. Net didis matėmatikas Nėwton'as, atradėjas įstatymo gravitacijos, tvirtina matėriją pasidarant isz dievo valės ir praeinant į judėjimą. Tiktai Leibnitz'as (1646—1716), vienas isz apėmingiausių galvinių, kokie kuomet gyvavo, vėl pasidrasino iszaiszkinti judėjimą isz jo paties. „Visur“, sako jisai, „yra

veiklumas ir asz apipamatuoju jį drucziaus, neigu vieszpataujaneczioji philiozophija, kada-gi mano pažiuroje nėra jokio daigto be judėjimo, jokios substancijos be pajėgos spendimu“. Matėrija pagal szitą pažvalgą nėra mirtina ar vangi ir nėra stumiama ar varoma isz lauko pusės per jai svetimą, taip sakant, deumex machina, bet pati yra pajėga ir atsparu. Suprotis mirusios medegos yra tiktai abstrakcija, kuriai neat-sako nėkas tikro, kada-gi medega, kurią mes isz pa-tyrimų žinome, visur yra pilna gyvybės ir judėjimo ir neszioja savyje pajėgą sužiedimo. Lyginai tokią pat pažvalga gyniojo Leibnitz'o didis viengadynietis, ang-liszkas philiozophas Taland'as, raszytojas garsių gromatų i Serėną arba philiozophiszką karalėnę Pru-sijos, kurs papieszė ipatingą veiklą apie „Judėjimą kaipo neatbutiną ipatybę matėrijos“. Matėrija be judė-jimo anot jo yra su visu nesuprantamu dalyku; tiktai didzioji neapszviestoji mynia tikia i jos vangumą ir i prasidėjimą judėjimo, kuris isz tikro yra amžinas ir begaliszkas. „Asz mislyju“, sako Taland'as žodis i žodi, „kad judėjimas yra neatbutina ipatybe matėrijos, t. e. taip pat neatskirtiniu nuo jos prigimimo, kaip neper-landumas ar pratešimas, ir kad jisai turi padaryti dalį jos dėfinicijos. Asz tvirtinu, kad matėrija nėkuo-met nėra ar nebuvo neveiklia, mirusia massa absoliu-tiszkoje romoje, vangiu ir drabnu dalyku“. Tokią pacią pažvalgą kas link judėjimo gyniojo matėrijalis-tiszki philiozophai asztuonioliktojo szimtmezio. Szvie-tas anot Halbach'o (Système de la Nature) yra nėkuomi daugiaus kaip matėrija ir judėjimu ir begaliszku sukabinimu priezasties ir veikmės. Visatoje yra viskas vienvaliniam tekejime ir atsimainyme, ir kožna roma tiktai nusiduodanti. Matėrija ir judėjimas yra amžini. Tokias pažiuras iszpažinojo Diderot ir jo pasekėjai.

Tam visam sziažadyniszkoci gamtažinė gali tiktai pritarti. Isztyrimas judėjimo yra jos tikraja užduote, ir jos dalyku yra viskas, kas duodasi atvesti ant judėjimo. Sujudusi arba judėjime esantėji matėrija

yra jos pirmu išz paskutiniu žodžiu arba tai turi būti! Nėra jokios busenos, o tiktai darymasi, ir nėkas ant szvieto nėra pastoviu, kaip tiktai atmaina. „Amžinas judėjimas begaliszkame visokeriopume formos“. sako L. K. Popov'as, susikraunantis ir iszsidėstantis, tacziaus nėkuomet nepragaisztantis be pėdsako — tai yra prigimimas kosmo visatinai“.

Katalikybė ir Socializmas.

(Studi sul Socializmo Contemporaneo. H Socializmo Catolico, di Francesco Niti. 2 maedirione. 1891).

Pirmasis antgalvys p. Niti'o kningos parodo, jogei autoriaus mieriu yra peržvalgyti socialistiskąjį bruzdėjimą visuose jo pavidaluose pradedant nuo socializmo katalikiszkąjo, kuriam tapė paszvesta iszėjusi kninga (417 puslapių). Linkėtina, idant autorius veikiaus iszpildytu visą savo užmanymą, nėra kninga apie katalikiszkąjį socializmą paraszyta labai rupestingai. Socialiszkai-ekonomiszkieji idėalai paties autoriaus ne visai aiszkus, bet galima sakyti, kad jie szioje valandoje dar neaiszkus pas visus, iszskirant doktrinierius sektantus. P. Niti regimai neveilyja galutino panaikinimo individualiszkos savasties ir netiki i tai. Bet priegtam jis pripažįsta tulą tiesą ir kolektyvizmui o įpatingai pripažįsta tiesą reikalavimo dirbanczių luomų palaikyti sav tą naudą, kurią jie sutveria savomis rankomis, pripažįsta reikalingumą to, idant draugija ir valstija sudavadytu ekonomiszkus prietikius, iszpainioję juos isz to miszinio ir tos skriaudos, kurią dabar gimdo individualiszkąjį valstiją. Labiausiai toki reikalavimai ir sudaro svarbiausią branduolį szianydzszcio socialistiszkos bruzdėjimo, o klausimas apie tai, ar pasiliks kas isz individualiszkos savasties, ar ji taps visiszkai nusloginta komunizmo, tuomi tarpu atidedamas tampa dėl iszriszimo mūsų anukams (nės reikia juk ir jiems ką palikti dėl palaužymo galvos!) Tokiu budu pasirodo, kad autorius luksztėna tiktai svarbiausius punktus dabartinio socialiszkos bruzdėjimo ir pilnai kompetentiszkas jį aiszkinti bei kritikavoti. Kniga p. Niti'o ganėtinai pilninga ir neszalininkaujanti. Jei bent galima pasaugoti, kad autorius daugiau mėgsta katalikybę, negu protestantizmą, užmėtinėdamas pastaramjam ekonomiskąjį individualizmą ir „buržuazybę“. Tuomi tarpu vienok angliszkasis **krikszczioniszkas socializmas** (apraszytas, tarp kitų, gerai kningutėje Brentano, „Die christlich-soziale Bewegung ir En-

land 1883) užsitarnauja ant didelės atydos, nėra jįsai, tarp kitų, prisidėjo prie to, kad panaikinti tapė senį įstatą, kurie kenkė organizavojimuisi darbininkiszkų draugyszių, o išduoti nauji, po kurių tos draugystės (Trades Unions) užaugo į sylą, kuriai panėszios nesiranda kitose szalyse Europos.*)

Vienok, po visų savo lengvių katalikiszkų predilekcijų, p. Niti visiszkai tolimas yra nuo katalikiszkos doktrinierystės; jis antai kritikavoja visiszkai valnai įsikšizimus popiežiaus Leo XIII į socialiszkus reikalus, parodo jo svarstymąsi (enciklika 28 d. Gruodžio 1878 m. prieszai anuometinį socialiszką bruzdėjimą ir pusėtinai socialistiszkas manifėstas Leono XIII 15 d. Gegužio 1891 m. paduoti pas Nitį pilningai), ir regimai nesutinka su svajonėmis tulų katalikiszkų socialistų apie tai, idant katalikų bažnyčia su savo popiežiumi taptu taikintoju socialiszkuose reikaluose.

Kninga p. Niti'o prasideda dviem įžengtiniais skirsniais (Socializmas ir Krikszczionybė, Socialiszkos kovos kliassiszkoje sonovėje ir naujasis socializmas) ir pradeda savo dalyką nuo III skirsnio: Ekonomiszkai prasidėjimai krikszczionybės ir socialiszkos tradicijos katalikiszkoje bažnyczioje. Czion autorius mažai szneka nuo savęs, bet seka daugiau veikalus Renan'o —

*) Prie szitos progos isztarsime porą žodžių apie klaidžią nuomonę, kuri gana išsiplatimusi yra Europoje kaip tarp konservatyvų, taip ir tarp socialistų, — butent Anglijoje socializmas silpniaus laikosi, negu Prancuzijoje arba Vokietijoje. Tokią nuomonę galima įgyti bent tik iš to, kad ne taip seniai Anglijoje mažiaus sznekama buvo apie kommunistiszkas teorijas, — nors tos teorijos garsinamos buvo Anglijoje jau XVI—XVII amžiuose, nors ten darbavosi jau seniai Robertas Owen, vienas iš Tėvų dabartinio socializmo, ir nors tame didžiamjame demokratiszkame subruzdėje, kokis 40me mete įvyko Anglijoje po vardu Chartizmo, turėjo didelę dalybą ir kommunistiszkos teorijos. Taip stojosi daugiausiai dėlto, kad Anglijoje, pasidekavojant jos polytikiszkai valnybei, ir tarp darbininkų atsistojo ant pirmos vietos rupescziai apie reikalus artimiausius, lengviausius numaldomus, realiszkiausius, o reikalai tolimesniejie, dėl szios dienos painesni, atsitraukė į užpakalį, taip kad pasikakinę laimėtais rezultatais Anglijos darbininkai nenoriai klausė sznekų apie naujus kelius, — kaip antai suvis dar neseniai Trades Unions nenorėjo, idant į kovą darbininkų su kapitalistais kıştusi valstija. Tiktai jeigu paisysime socializmą placzioje ir nuodugninėje prasmėje, kaipo revindikaciją darbininkų tiesų valstijoje bei draugijiniai ekonomiszkuose reikaluose, ir kaipo organizaciją dėlto darbininkų, — tai pasirodys, kad XIX amžiuje socializmas niekur nebuvo ir nėra drutesnis, kaip Anglijoje. Chartizmas, o vėliaus politikiszkoji reprezentacija Trades Unions'u, be abejonės, turėjo įtekme ir ant išdrįbimo vokiszkosios polytikiszkos social-demokratijos, nors vokiszko išlygos nugabeno jį ant kitoniszkų keliu. Ir dabar, kuomet diduma angliszkų draugyszių pripažino antai tokį dalyką, kaip reikalas apribavimo 8 adynomai darbo dienos per valstijinę įstatimdavystę, socialistiszkai reikalavimai visame sviete įgijo tokią paramą, kokios kitose szalyse Europos neatrasi.

„Istoriją Izraēliskos tautos“, kurioje darbai pranasų palyginti prie agitacijos sziadyksčių socialistų, ir ankstybesnius veikalus Renan'o apie pradžią krikščionybės, ir Janet'o „Istoriją politikiszkų mokslų“, kurioje labai pilningai parodytos yra pessimistiskos pažiūros „bažnyčios tėvų“ ant turtų ir iszraszytos skaitlingos variacijos pamokslo Sz. Heronimo: **Omnis dieves ant iniquus ant haeres iniqui** — kiekvienas bagoczius arba pikta-dėjas, arba ipėdinis piktadėjo. P. Niti paduoda keletą akyvų iszraszu isz Sz. Baciliaus Didžiojo (Pamokslas apie turtus ir biednystą) ir Sz. Jono Auksaburnio (Pamokslas apie Lozorijų) prieszai bagoczius ir už komunizma, — dėtaliskas iszpłėtojimas pamokslo Sz. Ambrozijo (Apie pareigas), anot kurio „gamta padavė visus daigtus visiems dėl visatino naudojimosi, o suktybė iszdirbo privatizska tiesa“*).

Perkratės, ne visai neszalininkaujant, kaip jau užtėmyjome, „katalikybę ir protestantybę akyvaizdoje socialiszko reikalo“, p. Niti eina prie perkratymo rasztų ir veikalu katalikiszkų socialistų įvairiose žiamėse: Vokietijoje (3 skirsniai, tarp kurių vienas paszvēstas arkivyskupui Ketteler'ui), Austrijoje (Antisemitizmas ir krikščioniszkas socializmas Austrijoje), Szveicarijoje, Prancuzijoje ir Belgijoje, Anglijoje, Amerikoje, Szpanijoje ir Italijoje, — ir pagalios duoda skirsnį: „Popiežia ir socialistiszkasis reikalas“, kur szneka daugiausiai apie pažiuras Leono XIII. Isznaszose duoda tekstus enciklikos 28 d. Gruodžio 1878 m., adressus kardinolo Langenienx'o ir prakalbą popiežiaus apie socialiszka reikalą isz priežasties kelionės į Romą prancuziszkų darbininkų, įvezdytų popiežiui per tajį kardinolą 20 d. Spaliniū 1889 m., ir aplinkrasztį popiežiaus Leono XIII į patriarkus, pirmus, arkivyskopus bei vyskopus katalikiszkojo svieto 15 d. Gegužio 1891 m.

Visuose tuose skirsniuose surinkta apscziai medegos, iszmėtytos po broszuras ir laikraszczius, taip kad už szitą darba tikrai pridera padėkavoti p. Niti. Isz tų visų apžvalgų p. Niti iszsiveržia akyva butis, jogei socializmas apsireiszkia katalikiszkoje bažnyčioje daugiausiai tenai, kur ta bažnyčia nevieszpa-tauja ir turi eiti lenktynėmis (konkuruoti) su kitomis: Vokietijoje, Szveicarijoje, Anglijoje, Suvienytose Valstijose Amerikos. Kita akyva butis, kuri, reikia priepažinti, silpnai paženklinta p. Niti'o — ta, kad tose isz paminėtų szalių, katrose nuo seniai yra politikiszka valnybė ir žmonės pripratę prie savos inicia-

* Nekenktu ir musų „cenzoriams“ su iszputusiais pilvais nuo „dievo-baimingo“ siurbimo alaūs už biedniukų piningus bei ju klapečiams — „teologams“, kurie taip dažnai pasisavina role žandarų apgynime bago-czių savasties nuo darbininkų, perskaityti paminėtus pamokslus senų „kuningaiksčzių bažnyčios“, jeigu jiems taip prie szirdies guli toji bažnyčia.

tyvos ir organizacijos, ten socialistai-katalikai nesilaiko skyrium, bet trusia socializškuose reikaluose iszvien su kitvieriais, net su nekrikszczionimis. Taip, antai, Szveicarijoje darbininkai katalikiszku draugyscziu ima dalybas kongresuose visų darbininkų, iszvien su proudonistais, marxistais ir kit., — vienas isz atsižymėtiniausių katalikiszku polytikų Docurtins isz Graubünden'o perstatė Szveicarijos federatyviszkai rodai reikalą tarp tautiszkos pabrinkinės įstatymdavystės isz draugės su genėviecziu Favon'u, valnamisliu netikiu. Taipogi ir Anglijoje laike didžiosios manifestczijos ant naudos 8 adyninės darbo dienos, kada socialdėmokratai neszė Marx'o paveikslą, toje pat processijoje darbininkai — katalikai gabeno paveikslą kardinolo Manning'o*).

Suvienytose Valstijose Sziaurinės Amerikos socialistai katalikai ne tik trusia taip pat, bet dar nepasiduoda nei pacziam popiežiui, kada jis, pagal jų nuomonę, pasiklysta. Kaip žinoma, 70—80 metuose czion iszaugo milžiniszka darbininkų draugystė po vardu Ricierių Darba (Knights of Labor), kuri, tarp kitko, stengėsi užvesti 8 adynų darbo dieną. Galop 80 metų ji pakėlė daugelį darbininkiszku suokalbių (straikų), kurie paprastai leido į darbą ir taip vadinamus **boikotavimus**. Prie Darbo Ricierių, žinia, prigulejo darbininkai visokių bažnyčių. Popiežius Leo XIII iszdavė uždraudą dėl tos draugystės. Tik-tai 70 isz 75 katalikiszku vyskupų Šv. Valstijų neapgarsino tos uždraudos; pats pirmas, kardinolas Gibbons, patiekė memorialą dėl apgynimo Darbo Ricierių, nuvažiavo į Romą ir nors su dideliu vargu padarė tai, kad popiežius atsiėmė atgalios savo uždraudą. O žinomasis kuningas Mc Glynn, kuris nuejo toliaus savo socializme, tai ir visai nepasidavė užmestai ant jo uždraudai popiežiaus ir rado sav skaitlingą atramą tarp savo parapijonų. Tą, žinoma, galima rokuoti iszimtaine buite, bet toji buitis, jogei patys vyskupai Amerikos prispyrė popiežių iszsižadėti savo aplinkrašzczio prieszai Darbo Ricierius, yra jam ženklyvu dalyku.

Isz dviejų augszcziaus parodytų atsitikimų matyti aiszskiai, kad katalikiszka bažnyczia negali rokuotiesi netik iszimtaine, bet nei vyriausia veikeja, kuri stuntu prieszakyn draugijini reikala. Istorija to reikalo ir katalikiszkos bažnyczios, lyginai kaip ir kožnos kitos bažnyczios, aiszskiai duoda suprasti, jogei vyriausiu moteru draugijino judėjimo yra ekonomiszkas progressas, nuo bažnyczios neprigulintis, ir svietiszkas valnas moks-las bei philosophija. Isz tikra, krikszczionybė, kaipo deis-tiszka religija, turi tiktai nuoszalinį prietikį su socializmu, arba

*) Neseniai pasimirė, ir jau eina sznekos apie jo kanonizacija (pri-
pažinimą szventu), nėsa jau ant jo grabo dedasi stebuklai!
Cha, cha, cha!

kitokiais apsireiszkimais demokratizmo. Skaitydamas visus žmones lygiais prieš vienatinį dievą sutvėrtoją, krikščionybė paremia demokratybę, nuomonę apie lygybę žmonių pavidale brolijos, ir gali nuversti konsekventiszkus žmones ir į komunizmą, katrą istorija parodo mums pirmuosius krikščionius ir įvairius sektorius katalikiszkus bei protestantiszkus. Asketizmas — pasekmė tikėjimiskai philozophiszkojo spiritizmo, paremia tokius kommunistiszkus iszvadžiojimus tikėjimiskos nuomonės neapikanta turtų, kaip priežasties smaguriavimų. Sztai kur yra szaltinis to, ką vadina socializmu tėvų bažnyčios. Jį pagalias negalima rokuoti kuomi tai iszimtinai prigulinceziu ne tik krikščionijai, bet ir deizmui, nėra apsireiszkimai jo randami yra ir tarp musulmanų ir tarp ryt-azijiszių pantėistų bei ateistų, kaip va buddistų, — nės ir ten atrandame nuomones apie lygybę žmonių, kaip brolių, sunų vieno dievo arba vieno-kiai sutvėrtų gamtos*). Tiktai visi tokie apsireiszkimai socializmo religijose turi ten paszalinę vertę, nėra visos religijos, apart buddistiszkos, laiko užniek valandinį gyvenimą žmogaus ant žiamės prieš amžiną gyvenimą ateitėje ir mažiausiai už viską rupinasi apie atmainą draugijinės tvarkos, o bruka žmoneliams užduotę individualiszko tobulinimosi. Tokią užduotę stato žmonėms ir buddizmas, nėra nors jis ir nepripažįsta amžino gyvenimo posmert, tacziaus pripažįsta, jogei žmogelis gerais darbais ant žiamės turi atsivaduoti nuo kanczių naujo gimimo ant tos paczios žiamės ir stato mieriu žmogui kad ir ne karalystę dangaus, tai nors tusztybę *nirvaną*, o bet ne permainymą tvarkos ant žiamės.

Priegtam kiekviena religija tempia paskui savęs bažnytinę organizaciją su hierarchija, o per tą pagamina atrophiją demokratiskoms sėkloms, o hypertrophiją aristokratiszkoms, ir galiausiai bicziuolystę su svietiszkais aristokratais. Naujausias socializmas, kaip ir kožnas kitas, pasistengiantis permaintyti draugijinę tvarką ant naudos visų lygiai, yra isz vienos pusės gimdytinii naujosios iszsivalnyjusios nuo tikėjimiszkų prietarų mislies žmonių ir sutvėrto per ją mokslo apie **progressą ant žiamės**. Visos senos religijos turi vos-nevos silpnus progiedrulių tokio mokslo o daugiausiai tai stovi ant punkto diametriszkai prieszingo — ant pessimistiszkos nuožiūros ant gyvenimo žmonių ir istorijos, kurioje jos mato tiktai tolinimąsi nuo rojaus, kuris buvęs kur ten kuomet, arba nuo palikimų isteigtojaus religijos.

*) Regisi nėra ką snekėti, kad demokratizmas ir komunizmas buvo tarp Graikijos philosophų anksčiaus krikščionybės.

Jau per tai vien naujasis socializmas negali būti rokuojamas sunumi jokios religijos ir dar mažiaus gali suvienyti savo interesus su interesais kokios nebuk bažnyčios, jei bent tik gali susibicziuliuoti su kokia bažnyčia ir greta su ja eiti, ant kiek ta pastaroji su juomi greta eis. Akyva, kad net mislis apie katalikiszkąjį socializmą, apie tai, kad popiežija gali atlikti rolę regulatoriaus kovoje draugijinių luomų ant naudos biedniokų, iszėjo pirmiausiai visai ne isz tarpo katalikų. Pirmu kartu ja isztarė Sen-Simon, kuris kaip žinia, iszėidavo mislyje net isz krikščioniszkų rybų, ir pastatė ją savo knigoje „Naujoji krikščionija“, kaipo prakalba, kuria veikiaus priderėjo isztarti Liuteriui, jeigu jis butu buvęs tikruoju reformatoriumi. Potam tą mislį keletą kartų garsino sen-simonistai isz žydu, Euchthal ir Pereira, isz kurių pastarasis 1878 m. stacziai nusidavė su tokia mislia prie popiežiaus Leono XIII.

Drąsiai galima sakyti, jogei jeigu nebutu buvę naujojo socializmo, visiszkai svietiszko, valnamislio, tai nebutu nei jokio socializmo, nei krikščioniszkojo, katalikiszkojo ir tt., ir kad jau per tai tik nei jokia religija, o dar labiaus nei jokia bažnytinė įrėdnė, kad ir popiežija, kuri isztikro imponuoja savo kosmopolitiszku pobūdžiu, negali tapti reguliatoriumi draugijinio bruzdėjimo*). Tik isz to dar neiszeina, kad tikėjimiszkas socializmas, o tame skaitliuje ir katalikiszkasis, neturėtu vertės. Prieszingai, jie gali turėti vertę ir ne mažą. Ten, kur einasi ne tik apie atitrauktus apsirėiszkimus tulų principų, bet ir apie tai, idant kuomi veikiausiai nors tula dalelė jų taptu su reali-

*) Skirimai apie popiežiją reikia pasakyti, kad liekanos italiszkumo joje kenkia jai ir jos socialiszkoje misijoje. p. Niti nurodo ant to, kad tarp italiszkųjų katalikų mažiausiai socijalizmo, nėra jie užimti daugiausiai mislymis apie sugražinimą svietiszkos valdžios popiežiui ant Romos szalies, tuomtarpu kada italiszkas kuningaikszeziavimas popiežių visiszkai kenkė rolei popiežių, kaipo galvų visasvietinės bažnyčios. Neseniai vienas Anglijos dėmokratas, tiesa truputi navatnas, važinėjo į Romą, idant tenai propagavoti aplink popiežių mislį, jogei kuomi veikiaus popiežija iszsižadės savo iszintinio italiszkumo, tuomi galingesnė ji taps, vienok sugrįžo nusiminęs. Be abejonės, jeigu dabar popiežius visiszkai iszsižadėtu tradicijų italiszko kuningaikszezio ir susitaikintu su naujaja italiszkąja valstija, palaikydamas sav tiktai dvasiszka autoritetą galvos katalikybės, tai galybė jo pasididintu ir pacioje Italijoje, ir visame sviete. Bet dalykas tame, kad popiežija, kaip kiekviena tikėjimiszka įrėdnė, negali iszsižadėti nieko isz savo praeitės. Pagalios dabar laikas turi syla ant visko. Krislelis evoliucijos, koki pripažįsta jam tokie jo szalininkai kaip Leroy Bolican, Melch ir kiti, kurie vėlyja jam apsiprasti su liberaliszkumu ir imtiesi už socialiszko dalyko, jau atliekamas yra per Leo'na XIII, kuris dabar persiskiria su rojalizmu Prancuzijoje ir paduoda ranka respublikai. Gal atsiras drasesnis popiežius, kuris susitaikins ir su suvienyta liberaliszka Italija, — tiktai jam daug kenks atmintis Pijaus IX bei Leono XIII.

zuota per iszmėginimus pavienių žmogystų (draugystės darbininkų ir duondarių, yždininczios, ligonnamiai, mokslainės ir tt., pavedimas darbininkams dalies uždarbio, sumažinimas darbo adynų ir tt.), o įpatingai per valstijos įstatimystę, reikalinga, idant butu kuomi daugiausiai draugijinių gaivalų, kurie prisidėtu prie to su savo plyta.

To visko dėlei, praktikiszkas socialistas valnamislys, neiszsizadėdamas savo nuomonių ir neiszjuokdamas prietarų nei vieno tikėjimo, gali žiurėti ne tik tolerantiszkai, bet ir prielankiai ant apsireiszkimo tikėjimiszkcjo sacializmo, paisydamas jame esant ne lenktynininką, bet drauga. Kam galas teks — laikas tai parodys.

Pradėjus szneką apie katalikiszkąjį socializmą įvairiose szalyse svieto, negalima nenukreipti akių ir ant mūsų dirvų. Tik mažai ką labo ant jų patėmysime. Menkai apszviestai lietuvių kuningijai siauras egoizmas ir kastiszkai interesai nustelbė net ir tą dalelę dėmokratybės, kuri visados laikėsi krikszczioniszkose draugijose net blogiausiuose laikuose. Tikrai, jeigu kas tarp mus kokiame susirinkime perskaitytu nuo savės nors gromatą Leono XIII 15 d. Gegužio 1891 m. — tai lietuvių „ilgaskverniai“ pakeltu priesz tą riksmą, kaipo priesz „baisiausią anarchistą“.

Prie tokio stovio dalykų lietuviszkoji kuningija neduoda jokios vilties kas link katalikiszkojo socializmo, kaip ir kožno kito. Darbininkiszkasis judėjimas negali tikėtiesi nuo lietuvių kuningijos nieko, apart atžargaus priesztaravimo.

J. A.

Kritika ir Biblijographija.

Senkaus Jurgis. Sumastavo Lakunas. Ragainėje 1889. Spausta pas Kr. Voską. l. 42.

Mūsų [dienose yra keletas lietuvių bandanczių savo mislis apvilkti dainiszkų rubu, bet retai tas rubas savo tinkamumu patraukia lietuviszką prisistebėtoją. Tai-gi menkų dainių mums stokes nėra, o prastų — gana daug randasi. Tarp ne kas-žin kaip szankių poėtų reikia priskaityti ir mūsų Lakuną, kurio eiliavimas beveik visur raiszas, kurio jieszkiniai netoli siekia; pats dalykas, jo dainose apdainuojamas, tankiausiai esti paimtas isz jo paties gyvenimo bėgio su motyvais neretai neszvariais (k. a. „Ponas Bartkus“). Ir motyvų „Senkaus Jurgio“ yra noras savę idyllizuoti, savo velyjimus bei jieszkinius patatyti esant tautos jieszkiniais, nėra jis aiszkiai raszo: „Padai-

nuosiu apie tautos szios gadynės norus“! Gerai dar, kad prisi-
pažįsta, jog

„Ką raszyti, kaip dainuoti menkai prots iszmano;
Tegul daina ir paveikslai tek isz jausmų mano!“
Italpa poėmos trumpai imant yra tokia:

Jurgis gema Kvailių kaimelyje isz dievobaimingų tėvų (kur
poėtas rods perstato gimimą pirm sutuoktavių, lyg dėl padidi-
nimo szventenybės!), kurių ponas „kėlė į namus“ baudžiamą
gadynėje. Vaikas auga kaimiszkų paprastu budu ir mokosi
namie pas tėvus, žinoma ne be to, kad rykszczių nebutu raga-
vęs, jeigu patingsta mokintiesi. Ugterėjusi vaikina tėvai pri-
statė į Sziaulius, kur mokslo draugai Jurgį seniu vadino; jau
czion Jurgis „Nuo bedievių, paleistuvių kaip nuo ugnies trau-
kias“ . . . Mat tarp mokintinių Jurgis gerų draugų nerado:

„Loc mažuciai piktais žodžiais kartais jį užgauna,
Ar tai tycziom ar netycziom kartais kumstį gauna.“

Dainius vienok nurodo, jog jau tuomet Jurgyje ėmė ras-
tiesi jausmai tėvyniszki; girdėk jį sakantį:

„Vai, tėvynė mieliausioji, dalyks meilės brangus!
Kad bent tavę aplankyti daleistu man dangus:
Ten iszgirsti savo kalbą, nuoszirdžiai sznekėti,
Ten pasenusius tėvelius dar syk paregėti.
Ten man meilu buvo augti, krutant su savaisiais!
Pasilinksmint, pasidžaugti sunkių darbų vaisiais!
Tenai sznehta praszalaiszių menkai tegirdėsi:
Tark, pasaulėje Lietuvius vienus teregėsi;
Ten, it ažuolai, vaikesai auga dailus, vikrus,
Tėvų kalbos neužmirsztą, o prie darbų stiprus;
Ten mergiotės skaiscziai gražios, dailiai liemeningos,
Darbe sukrios ir-gi smarkios, dainomis garsingos,
Augin rutas ir lelijas, ir mėtas užlaiko,
O dilgynes, peiktas žoles, isz darželio vaiko.“

Žodžiu sakant: Jurgis pastoja mylėtoju kalbininkiszkos
lietuvystės! Kad isz Sziaulių sugrižta, jis szį bei tą pasakoja,
ką sužinojęs.

„Pietų laike senis Senkus užved kalbą didę
Apie vargus ir sunkybes, ką dvaruos iszvydę.
Im' ir Jurgis apsaityti lytų ir perkuną:
Isz kur randas, kaip pas'daro, debesiuos kaip buna.
Vieni tik' tam, kiti szypsos. Jam pasako tėvas:
„Sunku mums yr iszmanyti kaip ką leidė dievas.“

Laike tokių vaiszių į Jurgį isimylejo susėdo Lukszo Barbė,
kuri už tai taip-gi pastojė kalbos tėvynaine. Tokį jieszkinį su-
drutino dar skaitymas „Bicziuolio“ ir „Budo“, žinomų liet.

kningelių. Poėtas visur pripina ir szventuosius, ir nepraleidžia progos neriktėlėjęs;

„Szvents Kazimierai, patronai Lietuvos vargingos,
Pažvelgk ant savo vientauczių, ką spaudž' nelaimingos
Dienos. Pas'gailėkie mūsų, permaldaukie dievą,
Kad liuosybės reikaluose regėt laimės tėvą . . .“

Žinoma, Jurgis ėjo į mokslą, kad tapti „geru žmogumi“ Lietuvos, t. e. kuningu.

„Jurgis ketin mest pasaulę,

Jieszkot vietą, kur szventybė spindž it giedra saulė.

Tatai vargo daug patyręs, Vilniun nus'gabena,

Kur kiek metų nekaltybėj muruose gyvena,

Kur teisybė jį apszvieczia, jo iszdailin protą,

Kur szventybės takais eiti kuningėlius moka“.

Rods apie jėzuvitybę to mokslo, apie spąstus ten dėl
žmonių rengiamus nuo dainiaus negirdėti! Jau apsireiszkia ant
Jurgio ir lenkų autorių įtekmė tame laike.

„Bartkus kunings jam priteikia kningelių visokių:

„Kondratowicz“ ir „Mickiewicz“, „Kraszewski“, kitokių,

Kur Lietuvos sena tauta puikiai apraszyta,

O ką skaitant akys szvinta it pakirdus rytą:

Dvasė tautiszka ats'randa, kad mylėt tėvynę,

Kad tarp visų savo brolių naują kelt gadynę,

Kas, Lietuvą garbavoiant, dėl jos prakaituotu

Jr pamestu piktą būdą traukties prie svettautų;

Dėl Lietuvos, jos liuosybės, krutėtu su noru,

Jau nebs'rastu tantom brolių paikų ir nedorų,

Kas tėvynę peikia, ardo, pamatus jos grauna,

Kas sunkiausią tautai jungą beregint užkrauna“.

Turbūt po įtekmę anų lenkiszkių lietuv-mylių ir mūsų
dainius paraszė tokią raudą:

„Vai! jus žalus ažuolynai, kur jūsų szventybė?

Juk su jumis ar pragaiszo Lietuvos vienybė:

Kol Lietuva jus guodojo ir-gi jus augino,

Tol ir vaikams tikrą dvasę tautiszškai gaivino:

Visi umai, juk supuolę, ateivius nustumė,

O pagautus rankon gyvus czia susmilkė dumai.

Bet kaip jūsų nebeliko, Lietuva mažėjo

Ir kaskarts didesnius vargus ant sprando kentėjo

Letų kalba tapo peikta, isz seklyczijų mesta,

O pradėta praszalaiczijų utarką užvesti“.

Czion rods teisybė, kad su užvedimu krikszczionybės ir
Lietuvos galybė puola! Bet Jurgis, įstojęs į sėminariją ima
kitokia dvasė kvėpuoti, jau ne apie lytų ir perkuną jis szneka, bet

„Sziądien gražiai jis apsako, kaip reikia gyventi,

Idant dorai ir laimingai amžių nugalėvinti,
Kad numirus dangun kliuti, ten regėti dievą,
Kaip savo kuobrangiausį amžinąjį tėvą,
Kur mus leidė ir-gi szelpa, kad jį czia mylėti,
O jau dangųj, be paliovos veidą jo regėti,
Kur szventieji dabar daugiaus ir ant mūsų szaukia:
„Kęskit vargus, žengkit dangun, czia jus Jėzus laukia“!
Aurei moteris patyliom savo skruostus glosto,
Ir-gi aszaras, it lytų, nuo žandų nusluosto“.

Kaip tai umai jieszkiniai Jurgio persimaino; pirma jis
geidė valnybės tėvynės, o dabar jau liepia jieszkoti laimės
danguje, ant žiames vargus kencziant, aklybėje nyrint. Vienok,
ir taip szventu nusiduodamas, Jurgis myli užgintąjį vaisių, beje
susėdo Barbę; ale fanatizmas jame pergali viską; jisai Barbei sako:

„Tiesą sakai: labai skaudu tėvynę pamesti,
Bet dėl dangiszkos tėvynės yra lengvu kęsti:
Dėl pirmosios turim dirbti, o dėl antros vargti,
Nors gyvenims arba vieta butu labai karti.
Geriaus czionai kęskim, vargkim su visa kantrybe,
Kad numirus mus patiktu amžina linksmybė,
Idant dangiųj amžiais buti ir **Szventas** . . . giedoti
Ir ant savo kartaus amžiaus nei maž nerugoti“.
Potam Jurgis „iszsiszventina“ į kunigus, ir
„Dievo žodžius musaip sako, kad visi suprastu,
Kad iszganymą, paguodą savo dusziai rastu“.

O Barbė augina vaikus, tarp kurių gal rasis vienas ar
kitas tikras tautos sunus. —

I tarpą szitokio pasakojimo „apie tautos szios gadynės
norus“, kurie rods labai butu nebrendę ir kudikiszki, jeigu tiktai
tokiais butu, kaip dainius perstato, p. Lakunas įderina dar tulus
posmus paminėtinus.

„Tu, Lietuva, motin mano, asz tavę branginu — —
Lai aklybė tavo tautos prapultyna griuva!
Tėvynainiai lai gimst, auga it ažuolai tvirtį!
Te nedrįst mus nęks paikinti, nuo praboczių skirti!
Tegul augam ir subrendam dėl tavo liuosybės!
Tegul žodžiais, darbais, turtais jieszkome szviesybės! — —
Tu vienybė Letų tautos pribuk kuo veikiausiai!
Stiprink mūsų silpnus protus sutarte tikriausia! — —
Kodėl sziadien verkiam, garbstom, kencziam vargų dienas?
Ak! dar Vytauto nerandam, kurs galētu vienas
Visą seną Letų tautą dvasiszka surinkti
Ir nuo baisaus prapuolimo Lietuvą apginti,
Kur kožnam tėvynės meilę szirdyna įkvėptu
Taip, jog Letų tautos žygiai ateitę pasiektų . . .“

Žinoma, jog szv. Kazimieras neįėmė Vytauto vietą; tikėjimas Lietuvą prapuldė, nevien į daug abazų ją padalindamas, bet taip-gi žiamė musų į svetimą jungą įjungdamas. Tai-gi nereikia tikėjime įieszkoti iszganymo lietuvių tautos. Iszganytoju lietuvių bus Valnybė ir Mokslas! Tai yra tikrasis Vytautas, kurio tegul kožnas lietuvis laukia, o ateinantį tegul su iszsi-tikėjimu pasitinka! Juk ir pats dainius kitoje vietoje szukteri:

„Tu liuosybė grynai skaisti, kada mus lankysi?

Kada tamsą bjauriai sunkia nuo musų vaikysi

Giedros szviesa placziai szvieczia tarp Europos tautų,

Kodėl mus Lietuvius tamsa stipriai tur' už plaukų?

Nėko gero dirbti, veikti negal nesislėpus,

Nės praryti tyko **tamsa** placziai atsivėpus“.

Tai-gi tamsa lietuvius pjauja, tamsa, kurią platina nevien Maskolijos vyresnybė, bet ir tamsa, sėjama per lietuvių Kunin-giją jau nuo 500 metų Szalin su visais tamsintojais! Szviesybė turi apszviesti protus netiktai vyrų, bet ir moterių, kurios supratusios musų dienu vargintojus atmestu ir tokiu budu užaugintu gentkartę, valnybės godžia, mokslingą, kuri savo sprando nelenktu po trionybių jungu.

„Ai! Barbytės! gimkit, augkit dėl tėvynės labo,

O mes tamsiąją gadynę įdėsim į grabą:

Susižadins Letų tauta, prisikels Lietuva

Ir bus liuosa musų žiamė kaip senybėj buvo“,

naje liuosa nuo szvietiszko carų bei nuo dvasiszko kuningu jungo! Tokių Barbyčių, kurios suprastu, jog mokslo, teisybės ir valnybės lietuvių reikia, labai mums stoka, o nauda maža isz tų, kurios yra mylincijos kalbą ir kuningus, kurios nesu-pranta isz kur vargai kyla! . . .

Tai-gi Lakunas, norėdamas „apie tautos szios gady-nės“ padainuoti, savo dainą nusuokė pagal „jausmus“, o ne pagal idėalus lietuvių tautos; matosi jo mislyse trozskiny's jezuvitybės, ažuot tikros valnybės, dainius trokszta didesnių panczių dėl lietuvių. Nedyvai, juk visi kuningai suderinę balsus gieda, kaip Lakunas:

„Kėskit vargus, žengkit dangun, czia jus Jėzus laukia!“

Metinė Divanele antra dėl Lietuovninku ir Žemai-czu parasze Mainionis dėl broļu ir seseru savo. Vilniuje. Kaszta spaustuvėje Juozapa Zavadzka. 1881. l. 11.

Autorius tos kningelės nukreipia akį tėvų ant reikalin-gumo auklėti vaikus ir juos szviesti. Bet tas auklėjimas vaikų, anot autoriaus, neturįs buti taikinamas prie žiamės, kada-gi

„paskutinis ir pirmutinis žmogaus tikslas yra nueiti į dangų“; už tai nėkados nereikia pratinti savo vaikų prie kuniszkumo. „Nuo mažuomenės jau pradėk kudikio silpną mislį kelti nuo žiamiszkų daigtų prie dangiszkų“. Tikėjimiszkus jausmus autorius mokina žadinti pažinimu abrozdy, perstatanczių tikėjimiszkus dalykus. „Reik kloti po akių, po kojų, reik spausti į szirdį kudikio visados Dievą.“ „Motynos ir tėvai, kurie auginate vaikelius, turėkite auuos akyse savo, kaipo krislus, atyduokite apie juos, kaipo apie žolynus, kad saulė svietiszko melagingo nepakaitintu, ir nesuvystu.“ Tokiu budu auklėti vaikus, tai tikrai lyginasi sz mažens vaikus penėti dvasiszkais nuodais, mokinti jaunuomenę, ažuot tikrybės, melagystę, prietarus, veidmainystę. O nauda sz tokio mokinimo jokia neiszseina; lietuvių protas už tai ir atbukęs yra, kad juos nuo kelių szimtų metų kuningija musza ant tolygaus religijiszko kurpaliaus; bažnyczia, kaip gyvatė apsiraicziusi aplink lietuvių krutinę, saugsto, kad žmonės tikrai gaiviu kvapu valnybės neatsikvėptu!... Kuningpalaikiai reikalauja, kad žmonės ir vaikai jiems rankas bucziauotu, ir tokiu budu mokintusi nuolankumo priesz „dvasiszką skapiją.“ Baidosi tie dvasiszki kirmisziai, kad protavimai žmonių nesukunėtu, tai yra kad mislys negrėžtusi linkon prigimtų dalykų, linkon teisybės, linkon tikros dvasiszkos naudos! Juk pats autorius nesigėdyja pasakyti: „Dabar užrubežiuose svietas dang mokintesnis, galėtu nuo jų paimti kokius apsiėjimus, bet reik gerai paveizėti, ar bus sveika pas mumis ir dėl mūsų ir dėl tų, kurie po mūsų bus“. Geri darbai, brandžios mislys, pažintis teisybės nėkur žmonijos nesugadino; prapuldė-gi lietuvių tautą apjekimas, kokį užsėjo kuningų savnorumas, jų veidmainystė, dvasiszka prievarta . . . Sztai ko reikia lietuvystei baimytiesi: jėzuivitybės darbuose, jėzuivitybės mislyse, jėzuivitybės jieszkiniuose. Kad Lietuva turi daug ubagų ir nedorėlių, tame kaltas yra lietuvių aklas itikėjimas į kuningijos auklėjimą ir mokinimą; jeigu žmonės, ažuot į dangų, atkreiptu savo mislis ant žiamės, ir ant žiamės, kaip pats Kristus troszko, rupintusi tverti dangų, tada nebutu nei bėdniokų nei ponų, nei kuningų nei tamsunų, o butu žmonės, suriszti rysziais meilės, lygybės, valnybės, sveikatos, pertekliaus. Vargszai, bėdžiai, ubagai, nuskurdėliai! visados atminkite, jog už jūsų bėdas ir kentėjimus kalti yra jūsų vadovai, kurie jus, ažuot į laimę, atvedė į prapuolenę, į pragarą. Nėra kitos peklos, kaip toji, kurią jus ant žiamės kencziate, savo vadovams parengdami dangų, beje lepumą, turtus, pasigėrėjimus, linksmybes! „Ar ne tamsumas, ar ne aklybė! . . . Žmonės sėd' už pecziaus susitupe, netur nei jokios mislies platesnės. Nepaklausė savęs tėvas, kas bus su vaikų vaikais, pagal tokį beprotiszką parėdymą!“ sako autorius.

Gaila, kad žmonės tupi rankas sukeitę; reikėtų, kad jie prabustu išz tokio snaudulio, o patrauktų ant atsakymo savo vyliotojus, apgaudinėtojus, vergėjus, kankintojus! Ateis ta valanda, kada žmonių mislys prasiblaivins; tada žmonės patrakę veržsis prie szviesos, reikalaus teisybės ir valnybės, pareikalaus lobių, kuriuos jie sziaūdien savo neprieteliams sunesza ant naudos, beje ponams, kuningams, vyrėsnybėms. Nevisados ant žiamės truks dangus dėl veltvylių!

Lietuviams reikia pėdagogų; bet ką daryti, kad tarp liet. kuningų nesiranda Piramovyczių, Konarskių, Kollatajų, tarpe apszviestunų — Spencerių, Bair'ų, Pestalozzių, Roussean! . . . Apjekimas dar per daug tebėra išvieszpatavęs, už tai nelengvu yra išszipainioti išz tinklų, paspėnstų bėgyje kelių szimtmezių per dvasės užmuszėjus! . . .

Trumpa Senovės Lietuvių istorija. Kasztuoja 20 kap. Vilniuje. Spaustuvėje Juozupo Zavadzkiu. 1864 m. l. 56. (1892 m.)

Nors antrasze autorius padėjo „senovės lietuvių istoriją“ noris atpasakoti trumpame suglaudime, tacziaus kningeleje mes randame apraszytą tiktai viduramžinę lietuvių praeitę, nėra pradėdamas nuo Gerulių ir jų vado Adakrio, pažvelgęs į prusus, juodvyžius, latvius, autorius pasakoja apie darbus lietuvių, užbaigdamas kningelę nužudymu per ponus didžio kuningaikszezio Zygmanto 1440 m.

Kaip dėl lietuvių, tai regisi geresnės rankakningės savo istorijos mes negalėjome laukti. Rods galima būtų užmesti ir tai kningelei, kad ten netapė ik valei primėntas buvis ir padėjimas lietuvių kaipo lietuvių, jų laipsnis apsiszvietimo, nei žodeliu netapė užgauti dalykai mokslainių ar senoviszko raszto, taip-gi nėko nėra pasakyta apie stovį ukės, kulturos lietuvių. Suglausti tapė tiktai polytikiszkiejie atsitikimai musu tėvynės, rods gana objektyviszku budu.

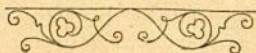
Muns rodosi, jog dėl mokslainių ir dėl naminio pasiskaitymo galima yra drąsiai tą kningelę priveityti kožnam lietuviui; tiktai reikia gailistauti, kad taip gabus raszytojas nepapasakojo bėgi lietuvių istorijos iki mūsų dienu, iki gadynės budimo lietuvių išz nuo amžinio miego.

Nekroliogas.

S. P. Mikuckis †.

„25 d. rugpjucio (1890 m.) Varszavoje pasimirė 76 metuose amžiaus Stanislovas, Povilo sunus, Mikuckis, buvęs docentu Imperatoriszko Varszavoje Universiteto. Gimęs lietuvninku, išz valsezionių, jis labai gerai pažinojo savo prigimtą kalbą ir visas slovėniskas tarmes. Jo praneszimai ir kelionių užraszai išz Lietuvos, kur jis buvo komandieruotas per II skyrių Imper. Akadēmijos Mokslų 50ūse metuose, talpina savyje daug ko vertingo. Pagailėtina, kad jis neapsistojo ant tos dirvos, kur jis butu daug ką galėjęs padaryti dėl mokslo, bet gaila, kad be moksliszko priren-gimo, be gero apszvietimo budamas, jis aiszkiai nesuprato nei savo pajiegų, nei užduoczių mokslo ir patraukė i savo isztyrinėjimus vis didesni skaitlių kalbų ir leidosi i vis drasesnius spēliojimus, taip jog dėl mokslo, nežiurint i jo meilę kalbžinybos ir i jo ikandiną stropumą, jis neatliko tos tarnystos, kokią butu galėjęs atlikti, jeigu butu apsistojęs savo iszjieszkojimuose ant lietuviszko bei slovėniskų kalbų. Mikuckis buvo karsztai atsidavęs Maskolijai ir 60ūse metuose raszinėdavo po kelissyk kas sąvaitę karsztas grometas i A. F. Hilferdingą ir i kitas žmogystas, daug ar maž arcziaus stovėjusias prie N. A. Milutino, kuri drauge su jo sądarbininkais Lenkijoje jis labai gerbė už iszvalnyjimą valsezionių“. (Živaja Starina, 1890, t. I.).

Tajp tai maskoliai garbina tą mūsų garsų jiems parsidavėli, kuriam mes isz didelės dalies turime pasidėkavoti už tai, kad maskolių vyresnybė uždraudė lietuviszką spaudą! Kiek gero jis butu tėvynei padaryt galėjęs, jei butu ėjęs keliais Lietuvos mylėtojų ir tikrų sunų savo tėvynės! Dabar paliko tarp savo brolių amžinai suteptą atmintį.

Kningu spaustuvē M. Jankaus, Bitēnuose per Lumpēnus

prisivelyja visokiam prigatavojimui spaudos darbu, kaip lietuviszkoje ir kitose kalbose, už tai, sulyginant su kitais spaustuvininkais labai piges prekes parokuoja. Darbai tampa greitai atliekami, jog ir Amerikoje gyvenantiems galima pasinaudoti pigumu atliekamo darbo. Knių turi parduoti savo išleidimo kaip ir kitų.

lieto pabanga	50	5 kap. — 5 cent.
Kaip igyti pinigus	"	10 kap. — 10 cent.
Lietuviszkas szupinys II laida	"	5 kap. — 5 cent.
Tėvyniszkos giesmės	"	10 kap. — 10 cent.
Katakizmai katalikiszki su lementoriu	"	10 kap. — 10 cent.
Keturi svarbiausi reikalai aritmėtikos	"	10 kap. — 10 cent.
Žiemos vakaro adinėlė	"	10 kap. — 10 cent.
Istorija Lietuvos. Skirmuntt	"	50 kap. — 50 cent.
Patkulis polytiszka tragoedija	"	25 kap. — 25 cent.
Keli žodžiai apie auginimą	"	25 kap. — 25 cent.
Litvini i polaci	"	25 kap. — 25 cent.
Valseziaus rėdas ir sudas	"	5 kap. — 5 cent.
Graži dainų knigėlė	"	5 kap. — 5 cent.

Paduotos prekios išsimano ant vietos. Už prisiuntimą reikia atmokėti kasztas.

Vienok imantiems už 10 rub. 5 dolerius ant sykio, prisiuntimo kasztas dykai.

Garbingiems mylėtojams sztukų galima apsisteliuoti kas mėnesį iszeinanti laiszkelį „Tetute“. Kuri kasztuoja ant metų tik 1 dolerį Ameriko. Russijo 2 Rubl.

Su augszta paguoda dėl broliu.

M. Jankus Bitėnai.

Adressas: M. Jankus, Bitėnai per Lumpēnus (Ostpreussen).

Apgarsinimai.

„Lietuvių Mokslo Draugystės Amerikoje turtas:

1. Lietuviszkieji rasztai ir rasztininkai, 25 centus.
2. Apie senovės Lietuvos pylis, 10 c.
3. Paveikslas D. L. Kuningaikszezio Vytauto, 15 c.
4. Bestiality of the Russian Czardom toward Lithuania, 10 c.
5. Pranesimas „**[redacted]** Lok. Draugystės Amerikoje“ ant 1891 m., 25 c.
6. „Apszvieta“ už 1892 m. (No. 1 iki No. 6) 1 dol., o
kožnas atskiras numeris, 25 c.
7. Pajudinkiamė, vyrai, žiamė! apysaka 25 c.

Ant visu metų užmokant isz virszaus „Apszvieta“ ant 1893 m. kasztuoja 1 dol. 50 c., o
atskiras numeris 20 c.

Apart to galima gauti.

1. Istorija Lietuvos paraszyta K. Skirmuntt, 50 c.
2. Iszganymas Vargdienio, 10 c.
3. Liet. Mesijas, 10 c.
4. „Lietuviszkasis Balsas“ visu metų (nuo 1885 iki
1889), nors nėra pilnas skaitlius numerių, 9 dol.
5. Dievas, dangus, pragaras, 10 c.

Adresas: Dr. John [redacted] pas, Shenandoah Pa., U. S.
America.

arba Martynas Jankus, Bitėnai per Lumpėnus (Ostpr.).